

THE LIBRARIES
COLUMBIA UNIVERSITY

GENERAL LIBRARY

ÉSZREVÉTELEK
FINNEZŐ VÉLEMÉNYRE.
A
MAGYAR ŐSVALLÁSRÓL,
NYELVÉSZETI VITÁK,
ÉS
UJABB
MAGYAR-ÁRJA NYELVHASONLATOK.

IRTA
Mátyás Flórián.

Bt 232

RÁTH MÓR BIZOMÁNYA PESTEN.

ÉSZREVÉTELEK

FINNEZŐ VÉLEMÉNYRE

A

**MAGYAR ŐSVALLÁSRÓL,
NYELVÉSZETI VITÁK,**

ÉS

UJABB MAGYAR-ÁRJA NYELVHASONLATOK.

B II 232
IRTA

MÁTYÁS FLÓRIÁN.

PÉCSETT,
A LYCEUMI NYOMDÁBAN.
1858.

PH
2582
A3
M38

5-6844T

11482
69
APR 4 '89
RS

Mióta e munka szerzője a magyar nyelvet, képzelt rokonsági kötelékeiből bontani kísérelte, s részvétre hitta föl nyelvtudós honfitársait e működésben; az ellenpárt tovább terjeszté vizsgálatait. Csengery Antal úr már a magyar ősvallást finníti¹⁾. Ha őseink nyelve, vallása finn-rokon, nem szükség többé Noe körül keresni a magyar-finn közösséget; őstörténetünk is a finnekével azonosul.

Mielőtt azonban e föladat elkészülne, s oly tekintélyek, mint nyelvtudományban Hunfalvy Pál, historiában Csengery Antal, s megettők a magyar Akadémia finn-munkák kiadását ajáló választmánya²⁾ csekély ellenállás mellett szándékukat teljesen valósítanák; bocsássák meg a szerző hazafiui túlbuzgóságának, ha törekvésöket roszalja, — s tudományosan

¹⁾ Az altaji népek ősvallása, tekintettel a magyar ősvallásra. Pest 1858.

²⁾ A magyar Akadémia folyó évi Május 31-ki ülésében, Fábíán István finn nyelvtanát, s Hunfalvy Pál szinte finn Chrestomathiáját kiadásra elfogadta. Sok hasznukat vegye a nemzet!

el nem utasított első föllépésének tulajdonítását, ha okaikat ellenokokkal továbbá is gyengíthetni véli.

Jutalom vagy dicsőség, finn-ellenes ügyben, napjainkban nem igen várható. Beregszászi időtt is áldozattal, s kellemetlenséggel járt ilyennemű törekvés. „Megmutattam, úgy mond, hogy őseink Ásiában nem a jeges tenger környékén, hanem Persia szomszédságában tanyáztak; s ellenségeim támadtak, Hager angliában, Schlözer némethonban. — Innen látszik legalább, hogy külföldiek munkámat olvasták; s sajnos hogy hazafiak, kiket a dolog legközelről érdekel, azt nem tették. Mert ha olvasták volna, ők is most jobban ismernék a magyar nyelv természetét és sajátosságait; s én sem vesztettem volna fáradságomat, s ezen fölül 140 darab aranyat.¹⁾

Minden lehető lenézések, megrovások daczára, állittassanak meg még egyszer finnező elleneink sebes haladásukban! Mig e kis

¹⁾ Paulus Nagy de Beregszász Dissertatio Philologica etc. Pest 1815. Praefat. p XI.

egyéniséggel s munkájával bibelődnek, leg-
alább békén hagyják ősmultunkat. Nem magán
érdek, hanem egy hajdan dicső, s ma sem
finn keverék, vagy korcs nemzet ügye forog
itt fön.

Engedjék meg azonban kissé neheztel-
nünk oly helyezetet, melyben a magyar nyelv-
jellem tiszta ép voltaért, Magyarhonban **csak**
egyes kis tehetség, ez is sok képen gátolva
működhetik; míg a merő hypothesisek köré-
ben tétovázó ellenfél, szellemileg tekintélyes
segédtársak — anyagilag magyar alapítványi
pénzerő által támogatatik.

Megjegyzendő ugyan is, hogy **nem a finnt**
és rokonait akarják magyarítani, min csak
mosolyoghatnánk; hanem a **magyart akarják**
finnhez és társaihoz kapcsolni. Népiratilag
ez már véghez ment; s nem a finn népek
magyar faj, hanem a magyar finn ágazat, —
vogul és osztyák atyafiság. Nyelvészeti tekin-
tetben gátolatlan működik a finnítés, midőn
jellemző magyar nyelvsajátságok vétetnek két-
ségbe, s töröltetnek el; hogy elmosatván a

különbségek, könnyebben sikerüljön az egybe olvasztás, mint alább a Nyelvészeti vitákban érintetik. A magyar ősvallás és történet finnitésére is meg tévé Csengery, mit jelen körülményei közt tehet; s nem rajta mult, hogy az ügy még végkép nincs eldöntve.

Elfogulatlan honfiak, s magyar Akademiánk magyar irányu tagjai! Emeljünk szót szavak ellen; ne nézzük részvétlenül a játékot nemzeti multunkkal. Ha győznek, tudományuk sulya győzzön! S ekkor e sorok írója, hevesb támadása mentségeül azt hozza föl, hogy ő magyarnak született, mi Isteni gondviselés müve, s bűnül neki csak az volna tulajdonítható, hogy nevezetéhez (nem finn-magyar) kelletén tul is hű akart maradni.

E munkácska, cziméhez hiven három szakaszú.

- I. Észrevételek Csengery Antal nézetére a magyar ősvallásról.
- II. Nyelvészeti viták.
- III. Ujabb magyar-árja nyelvhasonlatok.

I.

Észrevételek finnező véleményre.

A magyar ősvallásról.

Csengery így kezdi munkáját: Az Altaji népek ősvallása I. Mi volt a magyarok ősvallása? Ily eszmetársulat akaratlanul is a Magyar Nyelvészet című folyóiratot juttatja eszünkbe, melynek már második füzetében, Fábián István a finn nyelvet ismerteti; gondolván, hogy ez legillőbb felelet a tudós szerkesztő ezen megnyitó értekezésére: Mit akar a magyar nyelvészet?

Elismeri a magyar ősvallásról értekező, a hasonló nyelvészet fontos voltát a kérdés megfejtésére; de úgy látszik, hogy e hasonlítandó nyelvek, csak a finn és rokon-társai; s a persa mellőztethetik; mert Cornidest rovogatja, ki a magyarok ősvallásában persa hasonlatot látott. Fölteszi róla előre is hogy tévedett: „Csuda-e ha tévedett Cornides? Ő a zend nép vallását nem ismerhette anyira, mint Anquetil du Perron után jelenleg ismerjük.“ Miért ne ismerhette volna Cornides azt mit Anquetil 1771-ben kiadott volt? Jelenleg azonban igen kevés és hibás, mit a zend vallásról Anquetiltől tanulhatunk. Ő a szöveget csak úgy fordította, mint a parszi papok azt hagyományilag értelmezték, s zendet helyesen olvasni sem tudott. Föltámadásról beszél,

hol szó sincs róla; pl. e szavakat: javaêcsa javatâ-taêcsa így fordítja: jusqu' à la resurrection," pedig Bournouf szerint csak ezt jelentik „folyton folyvást." A criticátlanul compiláló Röth sem adhat bővebb fölvilágosítást az Aveszta tanairól; ki mellőzve a szöveg tanulmányozását, csak azt ismétli, mit Anquetilnél, s fordítójánál Kleukernél talált, Ismétli a balul értett föltámadási tant is, mely miatt érdemleg rendre utasítottott.

„De ha Cornides tévedett — folytatja az értekező — mi volt tehát a magyarok ősvallása?" S feleli: „Nem lehetett más, mint azon népeké, melyek közt nemzetünk legősiebb történetei szükségkép lefolytak."

Mely népek azok? Szerénce az összes altaji népcsalád (mongol, tunguz, finn stb.) leget, eget, vizet, földet, tisztelt. Főlkapja itt Castrén finn Mythológiáját, beszél Jumaláról, Taivasról, Ukkóról. Fölhozza a napot és holdat a székelyek czimerében, s az égi testek imádását számojedok, oszttyákok, voguloknál. — Ezek-e azon népek „melyek közt nemzetünk legősiebb történetei szükségkép lefolytak?"

Az elhunytak lelkeit a finn manalainennek nevezi. „Finhül az alvilág maan ala — Mana tehát föld alatti isten." Evvel hasonítja magyar manó-t. Mi azt árja hasonlatnak tartjuk.

Folytatja az altaji népek daemonológiáját, ismerteti a samanok eljárását; s miután mindent elmondott, mit Castréntől tanult (mí a kérdés megfejtésére nem sok érdekű), hozzá veti: „Hasztalan keressük tehát a parz dualismust az altaji népek ősvallásában. S ha ez ősvallással legkisebb rokonsága van őseink őshitének: át kell látnunk, mennyire

tévedtek költőink, midőn Cornides nyomain indulván, a zend vallás hasonlatára képzeltek apáink ősvallását, s a magyar ármányban (ettől árt, ártani, ártmány) Ahrimánt látták rejleni.“

Volt-e őseink hitének legkisebb rokonsága a főlhozott népekéivel, akkor lehetne megítélni, ha a tudós értekező positiv adatokkal birna felőle, legalább olyakkal, melyeket hasonlító nyelvészet segélyével nyerhetni. Csak finnező elfogultság következtethet ily különyszerű előzményekből vallás rokonságra: „Alapjában eredetileg a magyarok ősvallása sem lehetett más, mint népeké, melyek közt — a nyelvrokonság ujjmutatása szerint — nemzetünk legősiebb történetei szükségkép lefolytak, s a mely népek egy részéhez, nemzeti hagyományainknál fogva is rokonság kötelékei fűznek. Nincs talán nyelv, a melyben az érintett cultus emlékezete annyi szóban maradt volna fől.“ (23 l.)

Ez volna a felelet amaz első kérdésre „Mi volt a magyarok ősvallása.“ S e felelet nem okadatolt. Nincs nyelvrokonság mely azt mutatná, hogy nemzetünk legősiebb történetei szükségkép finn, lap, vogul, osztják népek közt folytak le; s ősvallása alapjában is más lehetett, mint ezen népeké jelenleg. A nemzeti hagyományokkal jó volna bővebben ismerkedni, hogy tudhatnók, e népek mely részéhez fűznek minket rokonság kötelékei. Az egész hypothesis finn-magyar nyelvhasonlatokra támaszkodik, melyek rokonításra elégtelen voltát már most is könnyű megmutatni. A sok szó, melyekben az érintett népek cultusa nálunk is fönmaradt, csak bővölés, bájolás, igézés, iralás, rovalás, táltos. Mi oly határozott következtetésre kevés A varázs és varázsló szó

szláv eredetűnek látszik (vracs orvos, vracsiti gyógyítani), jöllehet persa hasonlata is van: bārāds obstetrix. A kuruzsló is latinféle (crux). Nem okadatolt állítást nem szükség czáfolni, úgy sincs bizonyító ereje.

Árja nyomozások vallásos érintkezésre mutatnak, őseink, s ind — persa népek között. Nyelvhasznítás útján értelmezhetők a vallási főlények Isten és Ördög¹⁾, még pedig ellentétesen; továbbá Manó, Boszorkány, Menny, még a kevéssé ismert „Barkó úgy segéljen“ is. Ármányt is hasonlíthatni parszi Aharman-nal, — külalakra csaknem azonosak. De fontosabb ezeknél egy vallásos mivelet, melyet Anonymus tartott fön: „Tunc Ound et Retel, nec non Turzol, transeuntes silvam, juxta fluvium Budrug equitando, qui bravium accipere volentes, super equos velocissimos currentes, super verticem unius altioris montis ascenderunt. Quos Turzol miles strenuissimus antecedens cacumen montis primus omnium ascendit, et montem illum a die illo usque nunc montem Turzol nominaverunt. Tunc hi tres Domini super verticem ejusdem montis, terram undique prospicientes, quantum humanus oculus valet, ultra quam dici potest dilexerunt, et in eodem loco more paganismo occiso equo pinguissimo magnum Aldamas fecerunt.“²⁾

E pogány szokás szerénti lóáldomás a vedai lóáldozatra emlékeztet, mely Indiában, elejénte természetben, később jelképileg divatozott; neve ačvamedha, s a vallási Rituale fontos része, ennek kellékeit, s az illető eljárást

1) L. Magyar-árja Nyelv. 7, 8, 9 lap. és Magyar Nyelv énnit. tör. élt. 19, 20 lap.

2) C. XVI.

tárgyalja. A lovat Pradsâpati (a természet ura) tartá fön magának a Vrhad-Aranjaka Upanisad szerint: „Miután Pradsâpati a lovat elhagyta, gondolkodék felöle; esztendő után magának vevé azt, a többi állatokat más isteneknek rendelő“¹⁾). Leirhatnám, mikép az ind, jelképileg végbevitt açvamedhához 609 különmemű állat kívántatik, melyek karókhöz köttetnek, s elmondattván a szükséges imák fölöttök, szabadon eresztetnek. De mindez nem vet világot a magyar ősvallásra.

Érdekesb a persa szokás, mely a loáldozatot természetben gyakorolta, és pedig hegytetőn, mint őseink. „Szokásuk a főistennek (*Ati*) a hegyek csucsaira mennén áldozatokat mivelni, az ég egész körét Zeüsznek nevezvén.“ Az áldozati szertartásban barom (*κτῆνος*) említetik, melynek husát föl vágják, megfőzik, s elhasználják²⁾). Xenophon határozottabban tudósít loáldozatról: „Lovak vezettetének áldozatul a napnak.“ — „Miután a szent helyre értek, áldozák s megégeték a főistennek a bikákat; azután a napnak (áldozák) s megégeték a lovakat“³⁾).

E vallási eljárás hasonlatából, Csengery saját, főnebb is idézett szavai segélyével így következtetek: Ha az Indek és Persák vallásával legkisebb rokonsága van őseink hitének: át kell látnunk mennyire tévedtek finnezőink, midőn Engel, Sajnovics, Hell s több e féle emberek nyomain indulván altaji népek vallása hasonlatára képzeltek apáink ősvallását s a magyar manó-ban a finn maan ala-t látták rejleni.

E legkisebb rokonság, a vertex altioris montis

1) I Ének 1. brahmanam, 7vers. — 2) Herodot 1 k. 131 — 132 fej. —

3) Cyropaed. VIII. k. 3. rész. 12 és 24 f.

Anonymusnál, s a *ὑψηλότετα τῶν οὐρέων* Herodotnál Az occisus equus pinguissimus őseinknél, s a napnak szentelt eximiae magnitudinis equus, quem Solis appellabant Curtiusnál¹⁾. Azok magnum Aldamasa, s a Xenophon beszélt *Θῦμα* és *δλοκαύτωμα*.

Csengery rövid értekezésére a magyar ősvallásról ennyi észrevétel is elég. Bölcséleti nézeteit a pogány vallások fokozatáról, fejlődéséről nem akarom érinteni, mert

1. Nem tudjuk milyen volt valóban apáink ősvallása; tehát azt sem, illenek-e rá értekező Ur vallási elméletei.

2. Egyetemes mythologiai vitákra, hogy érdekesek legyenek, vallási tények, még pedig eredeti kutsőkből merítették teljes tudása igényeltetik; megbírálásukhoz pedig elegendő nyelvismeret. Ennyire azonban még európai tudományosság nem jutott. Például: a már Anquetil, s utána Kleuker által fordított pehlwi Bundehest, Westergaard, Spiegel, és Haug jeles elmunkálataik után is, nem hogy értenők, hanem csak alig betűzik. Bournouf a buddha vallás pali nyelven írt maradványai tanulmányozásánál végzé életét. Hol van folytatója?

Mi magyarok, képzeljünk bármit magunkról, philologiai tudományokban még csak kezdők vagyunk. Utódaink majd többet tudnak, s nagyobb világot vethet apáink nyelve mivóltára, ősvallására, és történetére, a külfölddel folyton haladó árja nyelvtanulmányozás. E sorok írója erre csak serkentő, példaadó akart lenni, s örömet lelép a pályáról, ifjabb tehetségeknek hagyván a kiviandó sákert.

1) III k. 3 f.

II.

Nyelvészeti viták.

1. Bírálat és ellenbírálat.

Alig került Pestre „A magyar nyelv finnitési törekvések ellenében” című könyvecske, a finnező felekezet vezére említésre méltatá azt, az akadémia 1857. évi October 5-ki ülésében. Védelme, mennyire hirlapi tárczairók közléséből tudom, következőkben öszpontosul: 1) A finn-rokonság igaz és való, s ők nem tehetnek arról, hogy nem népszerű is. „A valódiság és igazság nem veszélyezteti a nemzetiséget.” 2) Ők elfogulatlanok, én elfogult vagyok. Ezen elfogultságot későbbi bírálatában így jellemzi: „bizonyára, előítélet vagy halitélet minden vélemény, mely nem tartozik a szoros vizsgálódásra, s nem irányzik a tárgy lényegére, hanem alanyi tetszést, az áldicsőséget sat. hajhászsa”¹⁾. 3) Személyem sem a finn nyelvben nem jártas, sem bíráló ur nyelvészeti értekezéseit nem olvasta; melyeket pedig szerzőjük tökélypéldányokként szeret idézgetni, mivel szerinte „a magyar nyelvtudomány nincs többé a tapogatózás napjaiban”²⁾. Mulatságos volt többi között a Budapesti Hiradó tárczaközlése, ki mint szaktudós, a történetek elő-

1) Magyar Nyelvészet III. 67. l. — 2) U. o. 74. l.

adásához, ismeretlen egyénisége tekintélyét kapcsolá, s határozott végítéletet monda a magyar-finnítés elleni merényletre : „Hunfalvy Pál ur egy pár találós megjegyzést tett a finn nyelvészkedést gáncsoló külföldi előítéletek és belföldi elfogultság ellen. Ha ezek fonálán Mátyás Flóriánnak legközelebb megjelent ily czimű könyvecskéjét : *A magyar nyelv finnítési törekvések ellenében szintén csak elfogultság gyümölcseképen tüntette fel, azért vessen magára M. F. ur, mert igaza van (!?) Hunfalvynak, hogy ha nem tud, nem akar tudni finnül, ne szóljon bele a finnismushoz kérdésebe, melyet nem ért; M. F. ur meg akarja mutatni, hogy a magyar és árja nyelvek közt annyi vagy több hasonlat van, mint a finn és magyar közt; erre a finn nyelv tudása okvetlen szükséges. — H. ur a munkácska előszavának bonczolgatásába is beleereszkedett, és megmutatta, hogy M. ur okoskodási maguk magukat pofozzák; mert míg egyfelől a politikai gyanúsítgatásig menő hazafiúi buzgalommal kél ki a finnismus ellen, más részről egy orosz tudós Kunik Ernőt idézi, kinek szavai szerint a magyar győzők elfogadták volna a finn alattvalók nyelvét; továbbá egyfelől erősen állítja, hogy az Ázsiában maradt nyelvrokonok mind egy szálalig kivesztek, más felől merésznék mondja H. állítását, hogy a finn népek és magyarok közt nem tud érintkezést felmutatni. Ily logicával M. ur minden hazai phra-seologia mellett sem fog nagy hódításokat tehetni“¹⁾. E látszólagos ellenmondást, mi azonban épen nem ellenmondás, H. ur terjedelmes bírálatában nem ismételte, mert én Fesslerrel s több történetíróinkkal elismerem, sőt vitatom,*

1) Budapesti Híradó 1857. October 7. száma.

hogya a magyar nemzet egy része nem rokon finn népek közt hosszú időn át tanyázott; mi ellenmondás lehet e között, s az állítás között, hogy Ázsiában maradt magyar rokonink nyelvöket feledve idegen népek közt fölsozlottak? Ezen állítás meghiusult felfödözési kísérletek után alakult, bár valaha a tapasztalat megczáfolná!

E három kifogásra teszem fölvilágosító jegyzeteimet:

1) Igazság. Igazság kötetli általuk a magyart finnekhez, lappokhoz, vogulokhoz, ostyákokhoz? Biztos tudomásuknak kell vala lenniök, mielőtt az összeillést oly változatosan hiesztelnék. Az igazság nem utasít el meg nem gyözdött tagadót, hanem közöl vele bőségből, mi kielégíti, mert adatokban nem szükölködik. A finnező, a helyett hogy ügye igaz voltát szabatosan formulázva mutogatná, ellenét finn-, lapp-, vogul s t. ef. nyelvek tanulására utalja. „A mi nyelvtudományunk nem akar hívöket, hanem vizsgálokát, kik az árja, sémi és áltaji nyelvfajokban egyaránt tájékozva vannak. Ha ilyenek mondándják, hogya az áltaji nyelvfaj nem azon körü, minőnek tudományunk állítja, mert p. o. a magyar nyelv az árja nyelvfaj jellemével bir: azoktól tanulni fogunk, mert azok az egyetemes nyelvtudományban uj korszakot kezdenek. De ha csak a sémi, vagy csak az árja nyelvfaj ismérétevel akarnak a magyar nyelv fölöl böleselkedni, mellőzvéni tudományunknak az áltaji nyelvekből merített okokkal való czáfolását: azokat a nyelvtudomány fegyvereivel fegyezni akarjuk, mert az kötelességünk“¹⁾. Ily nyilatkozat fölösleges; mert ki a finn hasonlatok elég-

1) Magyar Nyelvészeti III. 71. l.

telen voltát vitatja, azokat ismeri, sőt az olvasó elé is terjeszti ¹⁾), ki szintén képes bármily nyelvbeli szó magyar hasonlatát észrevenni, csak hallja vagy olvassa azt; a nélkül hogy a kérdéses nyelv azon részét is magáévá kellene tennie, mely egészen különböző. Ebben biznak a finnezők is, midőn hasonlataikkal a magyar olvasót úntatják; várva, hogy a finnül nem tudó is hasonlatot lásson ott, hol ők látnak. Mert hát ki számára iratik „Finn-Magyar nyelv?“ Finnek számára? Igaz, hogy ezek jobban tudnak finnül, mint ama hasonlítások tudós szerzői; de nekik meg (finnező elv szerint) magyarul kellene tökéletesen tudniok, hogy joggal vonhassák kétségbe a föltolt nyelvhasonlatot. Ellenben finn-rokonítás helybehagyására nem követeltetik oly nagy búvárlat; erre elég mindkét nyelvből annyit tudni, mennyit finn-magyar mesterek előadnak. Például: mennyi finn nyelvismeret kívántatik, hogy ilyek hasonlatát tagadhassuk: vaara — hegy, pakko — fájdalom, pesen — mosni, vjő — abroncs, paljo — sok, nagy, valta-tie — országút, osa — rész s t. ef.? Továbbá, ha finn-magyar hasonlatot kétségbe nem vonhatni hosszas finn búvárkodás nélkül, helybehagyni pedig akarhogy lehet; van-e jogunk ugyanezt követelni magyar-árja hasonlatokra nézve, hogy t. i. vagy föltétlenül hódoljanak, vagy mielőtt tagadni mernek, szigorú vizsgálatot álljanak ki szanszkrit, zend, parsi, ujpersa, nyelvtanból? Végre miért fáradoznak tudós elleneink évek óta finnitési kísérletekben, ha sokszorosan ismételt előadásaikból a finn nyelv grammaticai alakjaival annyira meg nem ismerkedhetünk, hogy azoknak nyelvün-

1) Megtörtént a „Magyar nyelv finnitési törekvések ellenében“ 30—44 lapjain s a II. Részben.

kéitől különb voltát észrevehessük? Ha pedig szorgalmas finn tanulmányok után is csak oda jutunk, hol ők most vannak, mi szükség drága időt vesztegetnünk?

2. Elfogultság, alanyi önzés. „Nem lévén benne az alanyi önzéstelenség, szűkölködvén a tárgyi tájékozottság nélkül is, nem csuda, hogy elein idézett könyvei olyanok, a milyenek“¹⁾). Megütközve tapasztaljuk, hogy finn nyelvmesterek eszmeferdítést is használnak, ha kell. Mi, midőn elegendőleg be nem bizonyított vélemények alapos voltát tagadjuk, s tagadásunkat okokkal támogatjuk; minden előítélet nélkül azt mondjuk: előadástok tévedés, im az ellenokok! czáfoljatok, vagy szünjetelek magyart és külföldit ámitani. Ők ezt felelik: Igazunk van! ti, ha el nem fogadjátok állításinkat, elfogultak vagytok (sőt el nem fogultak). Melyik fél az elfogult? az előítéletehez makacsul ragaszkodó? Mi nem látunk finn-magyar rokonságot, bizonyító adatok hiányában; magyar-árja hasonlításinkba pedig annyira nem vagyunk szerelmesek, hogy örömezt fölhangyunk velők, csak finn-magyar ábrándokkal több papir ne mocsokoltassék. Tudós bírálóm elfogultságomról szól, s nyelvészhez nem illő dolognak tartja, ha roszalom, hogy oly népekhez akarnak kapcsolni, melyeknek se múltja, se jelene a Magyar történeti múltjával nem egyez. „Mintha Schlözer vagy bárkinek állításai a világon lett tényeket meg tudnának változtatni! Schlözer és Mátyás azt okozhatják csak, hogy valamit ne lássunk: de azért, mivel mi nem látunk valamely dolgot, az nem szűnik meg lenni, vagy ha meg volt, múlt léte nem esik ki a volt tények sorából“²⁾). Oly dolog, mint

1) Magyar Nyelvészet III. 78 l. — 2) U. o. 68 l.

a Magyarinak Schlözer által szándékolt finn-korcsítása, nem dicseztethetik, de nem is mellőztethetik hallgatással; meg-gondolván, hogy még mostani finnezőink sem lehetnek meg-győződve a finn-magyar rokonság valódiságáról, elegendő, bírálatot kiálló adatok hiányában; mennyivel kevesebbet tudhatott biztosan e felől Schlözer, még Gyarmathy előtt is! Mig a finn-rokonsági ügy nincs minden oldalról megvitatva, nem hihetem, hogy elleneink tudománya e tárgyban biztos s minden kétségen fölüli lehessen; s mig hypothesisök va-lósággá nem vált, nem ítélhetem őket oly bárgyúaknak, hogy kétségtelennek higyük azt, mi kétes, igazságnak, mi kép-zelődés.

A Magyar nyelve éllehet amaz egypár finn hasonlat nélkül, mely kiállja a bírálatot; de sokat veszít diszéből maga a nemzet, midőn ethnographiai sorozatokban oly helyre tétetik, hova nem való; s méltán nehezteli, hogy épen a magyar tudomány emberei juttatják oda. Függesszék föl ítéletüket finnezőink, a vizsgálatok befejeztéig s finn nyelv-tudományuk alkalmazását csak mint problémát, nem mint kétségtelen igazság nyilatkozatát, gyakorolják, s ne csu-dálják, hogy nem viseltethetünk oktalan rokonszenvvvel oly népek iránt, kikhez sem multban, sem jelenben semmi köze-lebbi érdek nem csatolt.

Ha szuomit, vogult, ostyákat folyvást rokonnak ne-veznek, holott épen ez még vita tárgya; nem adnak-e okot gyanakodásra, ama nekünk kelletlen népek iránti részrehaj-lásuk — s nemzeti érzelmök csekélysege felől? Méltán mondhattuk, hogy Sajnovics az ügy kárára vetődött a jeges tenger partjaihoz; mert ő részrehajló bíró volt a ro-konsági ügyben, mit bírálom is megismer, midőn az „Idioma

Ungarorum et Laponum idem “-et gáncsolja. Nála már nem is rokonság, hanem szakasztott ugyan az, idem.

S mily állapotban volt még akkor a finn-lapp nyelvtudomány? Nem megrovandó szelesség volt-e tőle ily fontos ügyben, oly határozottan, oly kevés adatok nyomán, nyilatkozni? Finnezőink eljárása, ha már megengedjük is, hogy hazafias, vajjon tudományos-e? Mikor és mivel bizonyították ők be elegendőleg, hogy nyelvünk valóban rokon ama keletészakiakkal? Hivatkoztak számnevekre, s bebizonyúl ellenők, hogy számneveink többsége, sőt a számítási sarkok árja hasonlat. Fölhoztak egyes hasonszavakat, s az árja hasonlatok fölülmulják csekély gyűjteményöket, számira, s helyesb voltukra nézve. Csak a grammaticai szervezet, képzési és ragozási formák hasonlítandók bővebben, eddigi hasonlataik e részen is ellensúlyozvák. Végre ményességök a Reguly által szerzett vogul szógyűjtemény, s utazási észrevételek. Mennyivel hoznak ezek majd közelebb minket ama vad népekhez, meglátjuk.

3. Tárgyi tájékozottság hiánya. Mi személyem csekély készülségét illeti, azt finn-ellenes munkám előszava XVI. lapján önként elismertem, s most is elismerem. Engem a magyar-finnítés úgy hajtott nyelvészeti polemiára, mint a satyrairót az indignatio verselésre: Si natura negat, facit indignatio versum qualemcumque potest. Finn-buvár ellenfelem saját munkái tanulmányozását ajánlhatja nekem: jelessek lehetnek azok, de nem minden embernek tanulságosak. **Megkísértém, de nem okulék belőlők. Maga is elismeri bírálatában, tanulásra képtelenségemet:** „De félek, hijába beszélünk Mátyásnak” — — — „Mátyás úgy áll a nyelvészileg hasonlítóhoz képest, mint fűkaszáló a fűvészhez.” (Én kaszás

az árjában, ő fűvész a finn-hasonlatokban). Végre nagyobb nyelvtudományi élességet is ajál, mit megszerezni késő már. „Urit mature sat.“

Érdemleges czáfolatba ovakodott ereszkedni, csak csekély, gyenge észrevételeket tett, melyek némelyike megérdemli hogy feleljünk rá.

Pásztor = ujp. pász őrizni, hasonlatot így czáfolja : „Hogy a pásztor szót a szláv pasztyer szóval együtt másunnan kellene származtatni, csak olyanféle nyomozó kétkedhetnék, ki mint Scott Walter ‚antiquarius‘ abban is régi római tábort lát, mit saját kondása mult tavasszal rakott volt össze, hogy benne magát a szél ellen meghúzhassa.“ E czáfolat daczára, nem valószínűtlen a pásztor magyar-persa hasonlata. Meg van ott pásziden, pász dásten vagy pász dáriden ige, s pászdár alanyi részesülő = őrző; s ebből úgy vehették eleink nyelvökbe pásztort, mint parancsot, mely csakugyan árja, s kölcsön vett.“ Sőt paizs szavunk is e pász szerint illőkép értelmezhető, mint alább árja hasonlatokban említendő.

Pír(ít) = ujp. perhuden sem tetszik neki : „Csak is Mátyás képes a pírít szót az ujp. perhuden amburi, flavum fieri calore ignis-szel értelmezni.“ Pedig van közelebbi hasonlatunk is : pirhonyodni = perhuden = pirulni, pirosodni „Kegyős oldalnyílás, pyrhoneottál mint szép rósa.“ Czech Codex 29 l.

Át = szkr. ati, trans, per, hasonlatnál, ati helyett athi-t ajál. Itt csak arra figyelmeztetem, hogy az úgy jó, mint én irom; athi-t, mit ő ismer, én nem ismerem.

Azon megjegyzésemre, hogy „van-nak jövője vagy parancsolója ellenmondás, mert a mi már meg van, az nem

lesz, s a parancsolat: legyen; oktan és fölösleges;“ — példákat hoz föl más nyelvekből: a persa bu-t, mely parancsoló, s finn-török ole és ol-t. Feleletül: Más nyelvekben előforduló logicátlanság, nem rontja meg a magyar nyelvszellem logicáját. Van igénknek annyi ideje volt, mennyije észszerűleg lehetett. A leszen-nek megvan saját köre, s soha nem pótolhatta van-t; pl. ily szólam: „ha ott lettem volna, most különb ember lennék,“ minden pótolási elmélet mellett is hibás.

Andi magyar-persa hasonlat ellenére azt vitatja, hogy magyar and igerag, összetett *a e* történeti mult, és *nd* új képzőből, s jövő mult-nak nevezi. „A futurum indicativi magyarban nem bir külön idommal, hanem a jelennel, vagy segédigével fejezhető ki; ellemben ánd, énd soha sem tehet futurum indicativi-t, hanem futurum exactumot“ ¹⁾. Fogarasi leczkézi: „Nagyon tévesztett a tudand alak értelmezése is. Az soha sem lehet futurum indicativi, hanem mindig megfelel a latin scivero-nak“ ²⁾. „A tudand idom, a látjátuk feleimtől kezdve, a mult évszáz végéig, mindig föltételes jövő volt.“ Ez nem áll, mert ime példák a XVI. századból: „Nagy szükségöm vagyon az pénzre. — A mit Myhaly Uramés hozna Báthory Uramtól, aztés ha feljöne, küld fel, és a mit Horváth Péter hozand, aztis“ ³⁾. Zay Ferencz 1569-i levelében. „Szólni nem tudand az, az ki hallgatni nem tudand.“ Görög Bölcsék jeles Mondási 1591-ből ⁴⁾. „Azmit teneked az sors (szerencse) adand, azaz ami teneked s szüleidtől testamentumba hagyatik, registrumban beirjad.“ A kétség kívül szintén XVI. szá-

1) M. Ny. II. 374 l. — 2) M. Ny. III. 354 l. — 3) R. M. N. E. III. 83 l. — 4) Toldy kiad. 258 l.

zadi Cato¹⁾. Végre, and jövő használata ingadozó; míg egy fordító a latin *ero* végzetet adja vissza vele, — van, ki ugyanezt jelennel fejezi ki, pl. „Mikoron az halottak hallják istennek fiának szavát; és kik hallandják (audierint) megélelndnek.“ Ján. V. 25. Bátori Bibl. „Mikor a halottak hallják istenfiának szavát és kik hallják (audierint) élnek“ Münch. Cod. Itt Bátori megtartotta, a Münchener Codex megszegt az elvet; másutt Bátori szegi, a M. Codex megtartja: „Nem tehet az fiú ennen magátul valamit, kit látandja (viderit) hü atyját tenni: mert valamit az teszen (fecerit) az fiú azonképpen azt teszi.“ Bát. „Nem tehet siu valamit ő töllő, hanemha mellyet látand atyát tenni, mert valamelyeket az tend (fecerit) ezeket és siu azonképpen teszi.“ M. Codex. Ján. V. 19. Ezekből jogosan következtethetni, hogy még a XV. században nem vala oly nagy a nyelvzsűkség, hogy a *scivero*-nak mindig tudand feleljen meg; a tudand idom nem volt, a mult évszáz végéig, mindig föltételes jövő; s a magyar and jobban értelmeztetik andi e jelentményeivel: „talán, lehet, remény, akkor, az időben,“ mint két képzőragból gyártott félhomályu mult-jövővel. Oly tekintély, mint a Tatrosi másolat, győzzön: „Ki hiend en belém, miként irás mongya.“ Qui credit in me. Ján. VII. 38. „Hiendők ő bele“ credentes in eum. v. 39. „Ha vallandotok hütöt miként mustár mag, mondandotok e szederih fának“ Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro. Luk. XVII. v. 6.

1) Toldy kiad. 305 l.

3. A névelő saját igealakjával fölmerv a magyar nyelv helyes jellemzésére és sorozására.

A nyelvosztályzási elméletek még nincsenek befejezve. Szóhasonlatok, sőt egyes grammaticai formák is, hódítási, kereskedési, szomszédsági viszonyok eredményi lehetnek. A nyelvszellemet kell mindenek előtt vizsgálni; azaz: azon menetet, melyet a nyelvalkotó ész eszméi viszonyításában s fűzésében követ; szók és egyes grammaticai formák hasonlata szintén szükséges, de másodrendű ismerv.

Vegyük például a finu-, vogul-, osztják nyelv magyar szóhasonlatait. Vannak minden nemű és osztályu árja szóhasonlatok is; s a mily kivételek helyességre nézve ellenők tételnek, ugyan olyakat lehet az ural-ajtajiak ellen is tennünk. Mert bármily rossz hasonlat legyen is pl. halál = szkr. kála, még is finn vjō = abrincs nem sokkal különb; s a „sic fata tulere,“ így lopták el a fát — türhetőbb, mint paljo = sok, s osa = rész. Az sem nyom, hogy valamely hasonszó a finn-ben sok származattal bir, mint veri (vér), vesi (viz), mert ilyet az árjában is föl lehet mutatni. Pl.: Beszéd = szkr. bhāsā, bhās, beszélni, bhāsin, beszélő, s görög βᾶζω. Harag = szkr. harah, hvarah s krodhah, krudh, haragudni, szamkrud-dhah, haragos, s ujpersa aroghda, haragos, arghiden, haragudni, s görög ὀργη. Így irigy sat. Azon ellenvetést, hogy némely szláv hasonlatok jobbak árjáknál, a finnre is alkalmazhatjuk, hol germán és szláv hasonlatot eleget találhatni. Pl. szláv pol = fél, jobb mint finn puoli.

Az elő- vagy utóragozás egyáltalán nem határoz rokonság fölött. Előragoz a sémi mellett a mexicói is; utóra-

goz a magyar mellett a perui, még sem rokonok. De az ugynevezett praepositiók, a finnben és magyarban utóragok: — a perui nyelvben is azok, pl. : Cosco-pi Kusko-ban, Cosco-manta, Kusko-ból¹⁾). Ezen utóragoknak rokon népnél hasonlítani is kellene. Mert ha rokon; — valaha egy nyelvet beszélt : s birnia kellett mostani jellemével az utóragozással; s érteni kellett egymást. Ha azt mondják, hogy soha nem értette egymást; vagy értette ugyan, de különböző ragjai elválás után képeztettek, a rokonsági kérdés meghiúsul, mert arabbal és héberrel is oly viszonyban állhatott.

Mi az tehát, mi a finnt, vogult, osztyákat magyarrá, — vagy szeréntők a magyart ezekké teheti? Az eredeti típus, a szófűzés, a gondolatmenet egész mondatokban. Pedig semmivel sem áll nyelvünk közelebb e tekintetben a finn ághoz, mint a nemrokon árja nyelvekhez.

Egyik főismerv a nyelvosztályzásban csakugyan a határozás módja. Arab és héber hajlíthatlan névelővel határoz tárgyat, megfelelő igeforma nélkül. Görög és germán, mutató névmással határoz tárgyat, mind kettőt együtt hajlítja, megfelelő külön igeforma nélkül. Szanszkrit és latin nem határoz. A finn határozatlanná tesz tárgyat, igéje ugyan az marad. A mordvin, vogul, szamojed, osztyák, Hunfalvy ur elismerése szerint, nem vall határozott igeformát, csak tárgyragozottat.

A magyar nyelv abban különbözik mindezekről, hogy kiható igéi őszhangzólag tárgyaikkal változtatják alakjaikat.

Finnező elenfelünk e lényeges nyelvsajátságot, lényegtelen változati különbségnek tartja; s mivel a világ összes

1) Magyar-árja N. 28. l.

nyelveiben, szerénté, valaha nem volt articulus, így következtet: „Ezen úgy szólván világnyelvi tény nyomán, általában-e gyanításom, hogy eredetben a magyar névszó is névhatározó (articulus) nélkül járt? Sőt alig lehet valamit hátraokoskodás útján (per inductionem) olly bizonyossággal kihozni mint azt“ ¹⁾. Más nyelvekből a magyarra valami sajátságot inducálni lehet, csak hogy ez inductionból vont következtetés nem mindig helyes; mint indogermán hangsúlyozási elméletek magyarra alkalmazása tanúsítja; mely elméleti inductionok, épen azért, mivel nyelvünkre nem illenek, helytelenek, s az egész kísérlet alapjában el van tévesztve. Ugy itt is. „Nékem úgy látszik, hogy ő ἄνθρωπος, az ember, olyan ismétlése a jelölésnek, mint „látom az embert“, mellyben az *m*-ben rejlik már a tárgy jelölése, s mégis újra kiteszi a nyelv a *t* ragban; hozzá kellett volna tennem s az az mutatóban“ ²⁾. E nyilatkozat fényt derít az egész magyar nyelvjellemzési ügyre. Tudós bírálomnak nincs érzéke e magyar sajátság fölfogására. Latin: video hominem; szanszkrit: paçjâmi manus jam sem határozott, sem határozatlan; így akarna ő gondolkodni magyarul is; ez volna azon ránk inducálható világnyelvi tény. Azonban az accusativusi rag ezeknél sem fölösleges, nem ismétlés. Az *o* és *mi* igevégzet személyi, nem rejt magában tárgyjelölést. A vélemény, hogy e mondatban: „látom az embert“ a *t* mint accusativusi rag, és *az* névelő, jelölés ismétlése, — nyelvbölcséleti botlás. A *t* szükséges jele annak, hogy a névszó nem alany, hanem tárgy; hogy ember alatt nem enmagamat értem, hanem mást szólítok

1) Magyar Nyelvészet III. 100 l. — 2) U. o.

(video homo). Ennyi elég szanszkritnak és latinak, de nem görögnek és Germánnak, mert βλέπω τον άνθρωπον, ich sehe den Menschen, — a tárgy meg is van határozva. A névszó általában, vagy közelebbi meghatározás nélkül, — vagy különösen meghatározva vétethetik; s ekkor névhatározó előzi azt meg, azokban τον den; a magyarban névelő *az*. Ez még semmi ismétlés, hanem eszmehatározás szükséges kelléke, nyelvben, hol a ragozatlan névszó nem oly különített, határozott értelmű, mint a finnben. Hiszem, hogy ezzel tudós ellenfelem is tisztában van, s ily értelemben javítja vala azt ki, ha nyomtatás előtt időt hagy vala magának rá. Ennél főlebb azonban, magyar gondolatmenetet hensenleg el nem sajátított nyelvbölcsélet, nem emelkedik. Átlátja a tárgy különítése, meghatározása szükségét, akár névelő (articulus), akár utórag, vagy ennek hiánya, akár igeragozás által; mert számos nyelvtények tanusítják: de hogy ennél több is kell, mi tehát nem pusztá „ismétlés,” nem fogja föl. A mit magyartalan fejek, saját és rokon nyelvkörben észleltek, az nekik szükséges, és elegendő, a mi ezen fölül, oly csekély, lenézett, elszigetelt nyelvfajban, mint a magyar jelenkezik, fölösleges ismétlés! Meg lehet azonban mutatni, hogy nyelvbölcséletök hiányos, s határozott jelentésű ige, éppen ismétléseket mellőz. Ich sehe látok, (akármit); ich sehe den Menschen, látok az embert; siehst du? látsz te (akármit). Itt vagy az embert kell ismételni, hogy megértsük a kérdést, vagy névmással pótolni helyét: den Menschen oder ihn (látsz-e az embert, vagy őt). A magyar nyelvalkotó szellem elejét vette e koldusságnak, s ada határozott tárgy mellé határozott ige alakot is: látom az embert; — látod-e? (nincs

embert, vagy öt-re szükség) — látom (semmi ismétlés). A magyarral oly közel rokonságba erőltetett mordvin ezt nem képes adni; példák: Mon kucs an angelan - mon: Én küldök angyalt-én (angyalomat); tonavliczät-szonze inäldszt szonänze: Tanítványok-ő (tanítványi) kérenek őtet. Hol van e mondatokban magyar idomi hasonlat? Tágulhatnának indo-germán nyelvészek korlátolt nézetei, szép nyelvünk tanulmányozása által, kivált ha ép nyelvészeti érzékkel járulnának annak fölfogásához. De erre üres hypothesisektől, áltheoriáktól ment gyermekded fogékonyság, észlelő képességgel párosulva, szükségeltetik. Nem anyagi, hanem nyelvbeli koldusság miatt borzad a Magyar mordvinokkal, vogulokkal, osztyákokkal, Siberia vad népeivel nyelvrokonnak mondatni, mert attól tart, hogy édes anyanyelvéből lemosnak a rokonítók, mint fölösleget, oly sajátságokat, melyek nélkül azok szükölködnek; s ráfogják, hogy Európában szomszédaitól tanult olyat is, mit azok nemhogy tudtak volna, de még jelenleg, magas bölcséleti képzettségök mellett sem képesek méltányolni.

Fönmaradt legrégibb emlékeink a névelő használatát tanúsítják. Az 1. Endre korabeli imádságok elsejében négyszer fordul elő a határozott igealak, birtokragozott, vagy tulajdonnévvel; a másodikban maga a névelő, még pedig tulajdonnévvel: a goler ur (A Göllért ur). A nagyobb halotti beszédben kétszer, mindig gyümölcsöt határoz'). A régi Szentírás-fordítások sem nélkülözik; példák a Bécsi Codexből: „megveré őtet a nagy mezőn“ — „megharaguk mend a földre“ (az egész földre) — „megszámlálá a férfია-

1) Magy. Nyelv finn. tör. ell. 46 l.

kat“ — „által menék a szállásokat“ (transierunt castra, latin utánzatban is magyar szellem!) — „(És királ) nézi vala az írőkeznék ujait.“ (Dán. V. 5.) Itt annyira nem fölösleges a határozott igealak, hogy néz vala, maga után magyar szellemben nem uja it, hanem ujaira, követel.

Hol régi nyelvemlékekben ilyennél: királ, ur, atya, fiu, sat. határozott igealak találhatók, e szók tulajdonnévül vétetnek: „Senki sem esmerte fiut, hanem csak atya, és atyát senki sem esmerte hanem csak fiu“ Máté 11, 27. (Münch. Cod.) S ha néha ez írásmód nyelvünk természetétől valóban eltérni látszik, hanyagsági hibának tulajdonítjuk; pl.: „Fel vevők het kosarakat, tellyeseket“ Máté 15. 36. (Münch. C.) „Elvezthee keveelekeh, le wethee hatalmasokath zekből, ees felmagasztathaa alazatosokath.“ Czech. Cod. 79. l.

Finn-rokonító tudós ellenfelünk, nem ismer határozott igealakot, csak tárgyi ragozást. „Nyelvtanunk eddigi előadása szerint, a' határozott igeragozást ott kellene alkalmazni, hol a tárgy meg van határozva, ellenben a' határozatlan tárgy miatt a' határozatlan igeragozást követni. De nagyon meghökkentünk, ha a logikai, sőt grammaticai valóságot is tekintöttük. Látom azt, látja őt, határozott: de lát téged, látsz engem határozatlan. Miért? — — — Most enyésznek a nehézségek, s nem kell fogni a nyelvre, mi nincsen benne. Az igeragozás nem fejez ki különbséget a határozottságra nézve, hanem abban áll minden különbség, hogy mely személyeket fogadhat be, tárgyiaknak az alanyi személyek elé.“ — — A hol ily zavart fogalmak vannak a határozottságról, ott nem csuda ha a magyar névelő csak mutató névmásul tekintetik. „Minthogy pedig a harmadik tárgyi személy mutató névmás termé-

szetű, azért ellenkőzik vele minden tárgy, melly mutató névmással nem járhat. S ebben ki van fejezve, a' magyar tárgyi ragozás titka" ¹⁾). Ily hibás, könnyelmű tárgyi ragozás féle elméletre építi rokonítási merényletét, miután, mennyire rajta állott, a magyartól héber-arab hasonlatu névelőjét megtagadta, s főjellemétől, tárgy- és igehatározási képességétől megfosztotta, hogy mordvin- és vogulhoz köthesse. „Az áltaji nyelvfaj finn-ága (a finn, eszt, lap, szürjän, votják, cseremis, csuvasz nyelvek), meg töröktatár, és mongol-mandsu ága csak mondományi ragozással birnak; ellemben magyar ága, mellyet a' külföldi írók, bizonyos honi név után, juhri, vagy ugri ágnak is neveztek, bir a' tárgyas mondományi ragozással. A magyar (ugri) ágat teszik, mint látjuk, a magyar, mordvin, vogul és osztyák nyelvek" ²⁾). S alább kérdezi: „Hát a' szamojed nyelveket ne számítsuk-e a magyar ághoz?" Pillanatra száanalomra indul, s feleli kegyelmesen: „Tegyenek azok ideiglen külön ágat" Mintha csak tőle fügгене. De nem soká érdemeltük kéméletét, mert ugyan azon fűzetben, tárgyi ragozás féle hamis elméleténél fogva így nyilatkozik: „A magyar nyelv a' tárgyi ragozásra nézve megegyez a' mordvinnal, vogullal, osztyákkal, szamojéddal; meg azokkal a' képzős mult s a' névhatározóra nézve is, mellyet azok hátul ragasztanak a szóhoz, mint valamelly ragot. Azért ezen rokon nyelvek kitűnő felvilágosítást adhatnak mind a' szófejtésnek, mind a' szóhasználatnak" ³⁾).

1) Magy. Nyelvészet II. 348 l. — 2) M. Nyelvészet III. 282 l. —
3) M. Nyelvészet III. 312 l.

Megengedjük, hogy más nyelvekben előnyül tekintések az ige tárgyi ragozása kersztülvive minden lehető változatokon; nálunk erre nincs szükség. A magyar nyelvalkotó szellem csak egy lépést tett tárgyi ragozásban: lát-l-ak; megbánta, s föl hagyott vele, mintha nem egyeznék természetével. A határozott igealakot egész terjedelmében kifejtette, s megalapította; csupán három esetről feledkezett meg (látsz engem, lát engem, lát téged). A mordvin, s koldus pajtásai, csak tárgyi ragozást (tud-l-ak) ismernek, névelőnek, mint azt arab és magyar ismeri, nyoma sincs. Szeszélyes rokonító ellenfelünk egész hasonlítási rendszere e nyelvtény makacs tagadásán nyugszik. Ha meg lehet ellene mutatni, hogy : 1) A határozott ige harmadik személyi ragja, nem tárgyi, hanem személyi rag; 2) Az első és második személyi névmás feltétes határozatlansága csekély kivétel; 3) A személy vagy dolog, melyre az ige vonatkozik, nem okvetlenül mutató névmás természetű; — mordvin, vogul, osztyák rokonításai föloszlanak, s szamojédítési erőlködései meghiusulnak.

1. Tévedés azt állítani, hogy a harmadik személy *ja* (lát-ja) tárgyi rag, azért, mert fá-ja, elmé-je is hasonragu¹⁾. Mert fá-ja = fa övé, s *ja* nem tárgyat (mert ez a fa), hanem személyt jelent. Ha tehát áll a hasonlat, mit ellenfelünk bizonylatkép hoz föl, ellenkezőt kell következtetnie; t. i. ha fá-ja személyragos, lát-ja is személyragos. Tehát lát-ja nem = lát-azt, hanem lát-övé, azaz: a látás sajátosságos, meghatározott. Öszhangzik ezzel: lát-om, lát-od, mint bot-om, bot-od,

1) Magyar Nyelvészet II. 365. l.

azaz : bot-enyém, bot-tied = lát-enyém, lát-tied; szóval különös, meghatározott látás. A többes szám *uk, uk* ragja nem olvaszt j-vel m-met; mert *t* és *n* is j-t olvasztana: vert-~~ük~~, vern-ök (verne-ük); de nálunk egy hangot, három különböző nem szokott olvasztani

2. Hogy az első és második személyi névmás számára nem szükséges határozott alak, csak azt mutatja, hogy a magyar nyelvalkotó szellem itt kivételt tesz, mit indokolni is lehet. De nem józan eljárás, három eset hiányosságából, száz hiányosságára így módon következtetni: Miután „lát sz engem, lát engem, lát téged határozott tárgy határozatlan igealakkal; látja őt sem lehet határozott ige és tárgy öszhangzása, hanem tárgyi ragozás. Nem is állanak egyáltalán ily szabályok: „E tárgyi ragozó sor nem illik 1. olyan mondatba, mellynek tárgya az első személy; 2. olyan mondatba, mellynek tárgya a második személy“¹⁾. Mert ha az első személy elsőre, a második másodikra vonatkozik, határozott az alak pl.: látom engem (magam), látod téged (magad). E szerint megigazítandó H. ur öme különböztetése: „Ha magára vivő értelmű, (e szó magam) s tárgyesetben áll, akkor mutató névmási, értelemmel jár, innen: látom magamat a tükörben; ellenben mikor személyi névmás, akkor nem járhat mutató névmási értelemmel, innen: csak magamat látott, csak magadat ismertelek, csak magadat ismert, azaz csak engemet l. csak tégedet ismertelek, ismert ő“²⁾. E szóhalmazban magamat = engem, magadat = téged; melyek illető első és második igeszemélyekkel határozottak, más személylyel

1) Magyar Nyelvészet II. 367. l. — 2) U. o. 370. l.

kivételes állapotúak. A mutató névmási értelemről semmi sincs. E mutató névmást névelőnkre és határozott mondatokra azért szeretné tukmálni, mert a mordvinban is így van, mely mivel az ő szeszélye szerint rokon nyelv, a magyar is formájára kell csigázni. Jobb volna ezt megfordítani: ha a nyelvek egyeznének, rokonok is volnának. Az egész nyelvtörvény így fogalmazható: **Határozott szó, vagy mondat, a rá viszonyuló igét határozza.** Kivétetik az első és második személyi névmás, de csak midőn más ige személy tárgyai.

3. A mit H. ur a visszavivő „a ki, a mely, sat. kivételéről mond, a szabály alá tartozik; ki, mely, magokban már határozatlanok, s mint ilyenek nem vonzhatnak határozott igealakot. E példában: „Jó az ember, a kit ott látok“ nem azért van látok „mert az igének tárgyi ragja mutató névmás értelmű, mellyel a visszavivő értelem nem egyezhet“¹⁾; hanem mert a második mondat: a kit ott látok, valóban nincs meghatározva. *Ki*-nél az *a* csak kérdő *ki*-től különböztet (*ki?* a *ki*); *ik* határoz, melyet a nyelvszokás *ki*-hez, nem — *mely*-hez köt; s ez esetben a visszavivő is határozhat, tehát a rag nem mutató névmás értelmű; pl. azt üti, a kit ér, határozatlan: azt üti, a melyiket éri, határozott. Szűnjék tehát magyar nyelvészetben a mordvinoskodás, s ily tanári sentenciák: „Ezen harmadik tárgyi személy okvetlenül mutató névmás természetű“²⁾. „A névszó akkor van úgy meghatározva, hogy őt a tárgyi ragozás vonzhatja, mikor mutató névmásu értelem jár vele“³⁾. Az alanyi elfogultság ellen decla-

1) M. Nyelvészet II. 369 l. — 2) Ugyan o. 367 l. — 3) M. Nyelvészet 368 l.

málgató pedig fontolgasson, mielőtt ilyesmit nyomat: „Olvasván a szűrjén Mátét, nem egyszer vagyunk hajlandók felkiáltani: a szűrjén a magyarnak testvére.“ — „Middön én először olvasám Castrén rövid osztyák nyelvtanát, szint' azt gondoltam: Árpádék tán értőtték a khandát (igy nevezi magát az osztyák)“¹⁾. Mert ily idő előtti, kárörömmel tett nyilatkozatok, nemzeti buzgó kifakadásokra készítik a higgadtan okoskodó nyelvészt is, annál inkább a kevesbé hidegvérű kezdőt. Castrén szamojed nyelvtana megigazításával hiába kinlódik, mert mit Regulytól fölhoz, elegendő minden rokonsági álmok megszüntetésére. E példából: „many tyukuhan **tatau** jidem' én ide hozom (a) vizet; és „many jidem **tatam**“²⁾ én vizet hozok; nyilván kitűnik, hogy j i d e m vizet, módosítatlanul áll, tehát e nyelv nem képes tárgyat és igét öszhangzólag határozni: a mexicoi nyelv gazdagabb, az három ilyféle igealakkkal bir. A magyart e tekintetben, ismert nyelv még nem érte el.

3. A magyar nek dativus nem hasonlat, finn n — török n orrbetü, — tatár nung genitivusra viszonyítva.

Tudós finnező ellenfelünk genitivusnak nézi dativusunkat, csakhogy finn-török hasonlat szaporodjék. „Ha a magyar, finn és török névszók ragait összehasonlítjuk, azt veszszük észre, hogy a genitivus ilyen fokozatot képez: finnben *n*, törökben *n* már orrbetü, tatárban *nung*, magyarban *nak*, *nek*. Így a' dativus, melly a' magyarban

1) Magyar Nyelvészet II. 298. l. — 2) M. Ny. III. 276. l.

szinte nek, nek finnben nincsen de törökben e, je, tatárban ga.“ Tájékozás a M. N. tudományban 67 l. Tévedés e nézet; mert meg lehet mutatni, hogy az élő, tiszta magyar nyelv birtokos névvel, ragos birtoktárgyat használt és használ genitivuskép; s csak kivételes esetekben nek dativust.

Dativusnak tartották és nevezték a nek-es névszót, bár főlőssleg s helytelenül használták is:

Legrégibb nyelvtanárunk Sylvester (1539): „Non semper iisdem casibus oratio absolvitur in nostro Sermone, quibus in latino. In hoc enim, ut paucis quibusdam utar exemplis, alterum duorum substantivorum nominum coniunctim positorum ponitur in genitivo possessionem significante: in illo in dativo, adquisitionem denotante. Filius hominis dicunt latini; nos, filius homini, az embernek fia“¹⁾.

Révai: „Genitivi casus formativus est *é* et *jé* — dativi casus formativus est *nek*“²⁾.

Nagy János: „A tulajdonító egyszersmind a latin genitivus helyett szolgál, midőn két külön tárgyat jelentő név viszonyos egybekötetésben (in statu relationis seu constructo) jő elő“³⁾.

Szvorényi József „Ékes szókötésében“ roszalja a nekezést: „A birtokosnév után, az egy birtokot jelentő szóhoz birtokos *é* adatik.“ S alább: „(nem jó) midőn a sajátító *nak*, *nek* felesleg jő elé, pl. gonoszoknak gonosza — t. i. a birtokosnév után álló birtokos *a — é a nak — nek —et* felesleggé teszi“⁴⁾.

Már Szilágyi — és Fábián István, valamint a „Magyar

1) P. 52. — 2) Elab. Gr. I. p. 204—207. — 3) Nyelvtud. pálya munk. I. 166 l. — 4) Nyelvtud. pálya munka IV. 412 l.

Nyelv rendszere is a nek-et birtokragnak tekintik. Ez utóbbi elég könnyelműleg így tanít: „Midőn két főnév vagy főnévül használt más név, mint birtok és birtokos, elválaszthatlan viszonyban állanak egymással: a birtokos név nek, a ragot veszen fel, a' birtoknév pedig harmadik személyragot; p. o.: Péter-nek ház-a“ S alább hozzá veti: „A nek, nak ragot szebb hangzás kedvéért ki is lehet hagyni p. o. Erdély' fejedelmei; magyarok' királya“¹⁾).

Alkalmasint a nekező Codex, — s a XVI-ik századi affectált irodalom példája vezette tévutra a szabályalkotókat. Mert kivéve ősemlékeinket, az I. Endre korabeli imádságokat, s a két halotti beszédet, Codex irodalmunk általában nekez. Sőt Pesti Fabuláin, s a Krakkai ábéczén (1549) kívül, kiknél már a tiszta genitivus is gyakrabban előfordul, a XVI-ik századi nyomtatványok irálya még sűrűbben disztelenítették e ferdeséggel, mint Codexeinké.

Mind ezen irodalmi tekintélyek ellenében kivívható a tiszta magyar genitivus általános használata érvénye, ősidőktől fogva maig. Codexiróink, s a XVI-ik századi nyomtatványok nekezése grammaticai balfogás, a latin genitivus szolgálai utánzására; mit sem fesszelen beszélő, sem elfogulatlan író nem gyakorolt; mert nem vala nyelve szellemében gyökerezve. Bizonylatok:

1. A személyes névmás birtok előtt mindig épen maradt és marad, pl.: én — te — ő — házam, házad, háza; nem: nekem, neked, neki háza. Grammaticai egyformaságot vadászó ezt is megkésérté: „De w akarattya urnak tervenyebe, gondolkodik w neki tervenyebe eyel es napal“

1) 298. l.

(in lege ejus). Régi zsoltár fordítás, Pápai Pál írása 1539-ről, Beregszászinál idézve. Ki, mi, mely, az, ez, s ösztétek nek-et kapnak értemény zavar mellőzése végett pl. ennek házat láttam istius domum vidi; e. h. e házat láttam = istam ejus domum vidi.

2. Az ősemlékek kizárólag tiszta genitivust használnak. Az I. Endre korabeli (1050) nagyobb imádságban négy tiszta genitivus: „ysten roncha papa ur elleneith, — zatan deug vezetesuen — ur ysten odutt welaghaba — angheluc eurec walo hatolmaal.“ A kisebbben, ha Jerney olvasása áll, három: „barduos eseulwec ereus zent ieleseut — colombuc papa urunk ygeiwe — marteruc es a goler ur eneceul (énekével).“ A hosszabb halotti beszédben hét genitivus között három nek-es, s a kisebb beszédben négy között egy¹⁾. Kettősen is: „Uromc isten kegilmec.“

A Bécsi és Münchener Codexek szentírásfordítmányi már nek-esek; ilyen a Margit legenda, a többi legendák- és bibliai fordítmányokkal. Ha azonban az író fesztelen magyarságot véle használhatni, tiszta genitivussal élt, mintegy óvást tevén az ellen, hogy az utókor a nekezést egyébnek tartsa tudakos grammaticai szabályszerűség vadászásánál. Így

3. A Münchener Codex naptárszerkesztője, a tizenkét hónapon át, 39 tiszta genitivus közt, csak 12 nek-est használ; s köztök tisztát oly esetben is, melyben Szilágyi — és Fábrián István nek-re utalnak, pl. „S. Antal halala napja — Lazlo halala napia — Scent Estvan prthomr teste meglelete — Scent Janus baptia nyaka vagasa. — S. Pal megfordolattya napia.“ — Ha a nek nem erőltetett szabály volt, miért

1) Lásd M. Nyelv finn. tör. ell. 48 l.

nem ment át az élő nyelvbe? S ha átment, miért nem használja azt hiven e naptár, s miért nem fordul az soha élő birtokviszonyult helyneveknél?

4. Helynevek régi okiratokban is nektelenek: Acna-hege, Okulfenere, Akus nyre, Balavelge, Baluankuwe, Beszefolva, Chabagata, Chabamezeye, Chakwara, Churdauta, Disnowermekalia, Homokterene, Ket barana scele, Miglos-luka, Ombuz teleke, sat. Ha ezek csak nem indokolható kivételek, s a nek mégis magyar szellemű genitívus volt; miért nem használta azt legalább egyszer a hónapok neveit alkotó magyar: Pünköst hava, Iván hava, Karácson hava, sat. Ha nem volna valószínű, hogy latinból fordított imádásaink kezdetben tiszta ragozatúak voltak, s később nek-eztettek meg, képzelt szabályosság, ünnepélyesség végett; miért

5. Tiszta magyar szellemű a keresztvetés formája a Krakкаи ábéczében? (1549) „Atya, flu, szent lelec neveben.“ Miért nem nekez mind végig a Lórettói litania, hanem csak 12-er; s ettől fogva: „betegek gyógyítója, — egész „Isten báránya ki elveszed e világ bűneit 15-ször marad csupa birtokragozásnál? Talán két ember munkája? Talán a fordító megbánta a mit kezdett?

6. Szolimán császár levelében (1540) 15 tiszta genitívus közt csak hat nek-es. Balás Magdolna bizonyítványában (1550-ről) csak népies genitívus. Kassa magyar polgárai panaszában (1552) 20 népies közt tíz nek-es. Végre Pázmán a XVII. század első felében vissza iktatá a népies formát uri jogába, s azóta figyelmesb íróink bátran használják, csakhogy nek-ből rövidültnek biszik, s hiányjelt tesznek mellé, nem lévén annyi időt fontosabb buvár-

lataik között, hogy a dolog mibenlétéről okszerű meggyőződést szerezzenek maguknak.

Igy értelmezze tudós finnező bírálóm a nek felől „idegen nyelvutánczás”-ra hivatkozásomat. A latin ragozott genitívust akarák tulzott hűséggel visszaadni magyarító papjaink, és szerzeteseink; s litymáló elutasítása után is¹⁾, ajtó szélessége és ajtónak szélessége közt az a különbség; hogy az első helyes, a második helytelen; mert főlősleg ragozott. Nek birtoksajátító voltát gyengítik ily szólásmódok is: neki ment, a városnak tartott, neki állt, nekem kell sat., melyek így is adhatók: hozzá ment, vagy ráment, a város felé tartott, hozzá fogott, hozzám illik.

Ha a nek nálunk nem genitivusi, hanem dativusi rag, „mi a finnben nincsen, de a törökben *e je*, tatárban *ga*”; — nem lehet szó e tekintetben finn-török, és magyar hasonlatról. E sajátság finn-különítő, s fön lehet azt tartani bővebb buvárlatok és fejtegetések által is, minden magyartalanító kísérlet ellen.

4. Accusativus at, többes ak, a magyar hangsúlytan idegen elvek szerint.

Tudós bírálóm nem akarja átlátni, hogy nem almá-t, almá-k, — mintha az *a* hangsúly miatt nyujtatnék meg; hanem alma + at, alma + ak összeolvadás következtén almát, almák. Ő, ugymond, egybehasonlítás után fejtelte ki, hogy e ragok „egy bötüre szorultak már össze

8) M. Nyelvészet III. 102 l.

(almá-t, almá-k)¹⁾. Bopp „Hasonlító hangsúlyozási rendszere“ zavarta meg fejét annyira, hogy nyelvünkben is oly nyújtásokat és rövidítéseket lásson, mint mások szanszkritban és germánban. Nem tekinthetem föladatomnak hosszas szószaporítást a hangsúlyozásról bővebben taglalgatni; csak némely állításaira teszek igazító megjegyzést.

Egyik elve, hogy „az ékezetes hangzók, mikor nem gyökbötők, hangpótlásból, és hangvételeből erednek. — A hangpótlás valamely elejtett utóhangot pótol²⁾. Elejtett utóhangra példa hetü (hetü mogerek) mellynek ü-je elhagyatván, lön rövid e-ből hosszú é, hét. Elenyészett belhang pótlását látja ő a két szóban, mely szerént „k e k t ből lett, mint a rokon nyelvek példája bizonyítja³⁾).

1. Téved e két példában; mert bár Anonymusnál hetu a Bécsi és Münchener Codexekben állandóan het, valamint csak ket; pedig magánlag ez is ő utóhang: kető (a tt szolami különösség). Het ragoztatik így: het-et, het-en. het-ek, s nem a rövid hangzóju ragok veszték el az éket; mert ösztétben is marad: hetfő, hetszer⁴⁾. Ha két, vagy kekt eredeti volna, találkozoznánk vele első irodalmi emlékeinkben is, hol azonban csak ket fordul elő, A B. Codex ragozza is: ketczet, ketelketet. Szabályszerű ket és het, nem veszt éket; eredeti formák ezek, s csak úgy nyújtatnak, mint: ad — ád, hagy — hágy, ver — vér, sat. Mint hetu hét, úgy lehetne szeku⁵⁾ szék; de a B. és M. Codexekben mindig szek, soha szék; pedig ha szófüzésök részben latinos is, hangsúlyozásuk magyar.

1) Magyar Nyelvészet I. 193 l. — 2) U. o. 154 l. — 3) U. o. 155 l.

— 4) B. Codex. — 5) M. Nyelv. ann. tör. ell. 21 l.

2. Hogy elejtett utóhang miatt nyújtatik : nyár (szerént a gyöker nyara), mely *a* ragozáskor visszatér pl. nyara-t, nyara-k; hibásan képzelt, nem indokolt állítás. „Ezekhöz tartozik minden szó, melynek tárgyesete, vagy harmadszemélyü birtokraga rövid hangzóval jár, lévén az *a'* nevezőben hosszú *p*, *o*, madarat madár, szekeret szekér, meszet mész sat.“¹⁾ E szerint az eredeti: madara, szekere, mesze volna; minek alaptalansága első tekintetre föltűnő. Az idézettek eredetije rövid hangú: madar, szeker, mesz; mely *at* *et*, *ak* *ek* ragot kap, s változatlan. „A zenaival megterheltet zeker“²⁾. „A meszszel megegyenesejtet kőfalon“³⁾. Ha szabály volna, hogy véghangzó kiejtése után a szótag nyúlják, a csere-fa⁴⁾ miért nem lön csér-fa?

Alkalmilag megigazíthatni, mit „A magyar nyelv rendszere“ szótagrövidülés vagy ékvesztés czikkében tanít; hogy t. i. „*a'* hosszú hangzó megrövidül, — *a'* hangzón kezdődő ragok előtt“⁵⁾. Az ott fölhozott *a*-s *e*-s végtagu szók, nem rövidülnek; hanem *a* *e* eredetijök hangjárátilag nyújtatik, de nem egyetemes szabály szerint. Figyelmet érdemelnek e tárgyban Döbrentei észrevételei: „Hajdanban ragot is gyöke hangja szerint ejtének, s ez, mint legelső hangadás rövid volt. A mi most általánosabbban levél, madár, rész. sudár, — székely ajkon folyvást level, madar, resz, sudar“⁶⁾. Nehez jól, mert neheztel, nehezen. Így találám ezt 1841 július és augusztusban Csikszékben, hol az írói nyelvben is fen-

1) M. Nyelvészet I. 154 l. — 2) Amos II. 13. B. Cod. — 3) B. Cod. Amos Prol. II. — 4) Amos II. 9. — 5) A M. Nyelv Rendszere 128 l. — 6) R. M. Nyelvmélekek IV. Előszó XXXVII l.

forgó — — ész, egyéb, kevés, madár, rész, szél, veréb, helyett, esz, egyeb, kez, keves, madar, resz, rez, szel, vereb sat. ejtését hallám¹⁾ E székely ejtéshez csatolhatjuk a B. és M. Codexből kijegyzetteket:

Ösven. „A halmoknak ösvenin“²⁾.

Tehen. „Zénat öt(t) ment tehen“ (bos)³⁾.

Fel (medius). „Ezek után fel elevenen (semivivus) kivetteték ő földébe“⁴⁾.

Tel (hyems). „Lesznek nyarba és telbe“⁵⁾, Valószínű, hogy tel példájára nyar ejtetett, kár, hogy a fölött ékezet soha nem jelöltetik.

Nev. „Görög nevvvel nevezte“⁶⁾.

Vesz (perditio). „Vesznek napia“⁷⁾. „Nagy vesz a tengeren“⁸⁾.

Szek. „Ő az ítélő szekben ülette“⁹⁾.

Hev. „Hew leszen“¹⁰⁾. „Hevség“¹¹⁾.

Szen. „A szennel fűjtik vala magokat“¹²⁾.

Kötel. „Hivám kötelnek“¹³⁾.

Fedel. „Orcaia szemfedellel“¹⁴⁾ sat.

Tudós ellenfelünknek pedig, ki e nyújtás okát kérdi, ismételjük előbbi állításunkat, az accusativus- és a többes nominativusról. A magyar tárgyeset *at et*, a többes *ak ek* ragu. Megnyúlik a vég *a e* összeolvadás által, alma-ak, kéve-ek, almák, kévék¹⁵⁾. „Mátyás, ugymond, mindenütt csak a kisebbik felet látja meg. Ha *ak*

1) R. M. N. Eml. III. 344 l — 2) Judith XV. — 3) Dán. IV. 29. —

4) Amos Prol III. — 5) Zach. XIV. 8. — 6) Abd. Pros. II. —

7) Joel. II. — 8) Jon. I 4. — 9) Máté XXVII. 19. — 10) Luk.

XII. — 11) Jud. VIII. — 12) Ján. XVIII. — 13) Zach. XI. 7.

— 14) Ján. XI. — 15) M. Nyelv. Ann. tör. ell. 47 l.

ek a többes képzője, miért van **botok**, **dolgok**? sat.¹⁾.
 Felelet: **ok** hangjáratí változtatás **ak**-hoz, mint **ók ek**-
 hez; **a**, **e** véghangzóhoz mindig **ak**, **ek** járul, s olvad
 vele, s ennek kimutatása vala a főczél; **ó**, **ő** véghang-
 zóval mindig **ok**, **ók** olvad, s **ü**-vel **ük**, pl.: hajó + ok,
 mező + ök, gyűrű + ük = hajók, mezők, gyűrűk.
 Mássalhangzós végzetnél e ragok váltakoznak is, pl.:
 láb-ak és láb-ok, öröm-ök és öröm-ek. Az **at**, **et** hang-
 járatí változatai **ot**, **öt**; s hogy az előbbieket az általáno-
 sak, kitetszik a többes számi ragozástól, pl.: botok-at,
 mezők-et; jóllehet itt is van tájhangjárat: botok-ot,
 mezők-öt

Kérdi továbbá: „miért van almába, almára, almá-
 hoz sat, holott itt világosan **ba**, **ra**, **hoz** járult a törzs-
 höz? — — olvassam meg erről a hangsúly tanát“²⁾.
 Nyilván a „Magyar Nyelvészet I 207. lapján mondot-
 takra czéloz, hol ezek: „**nál**, **rá**, **ül**, **nek**, **be**, **ben**, **bül**,
hoz, **rul**, **túl**, **vel** — — mindnyájan a törzs utóhang-
 zójára eresztik hangsúlyokat, p. o atyával, békével stb “

Bármily általános legyen is e nyújtás, nem szigorú
 szabály következménye, mert ellenkező divatot is ismerünk:

Be. „Le szálla Azariással és ő társival a kemence-
 be“³⁾. „Sokan hűnek ő neve-be“⁴⁾. Ha e rag
 az utóhangzót nyújtja, miért maradnak röviden ezek:
 erős kez-ben; ⁵⁾ futástok ne legyen tol-be?“⁶⁾

Ből. „Kiüzé a tűznek langát a kemence-ből.“⁷⁾

Je. „Kiknek nincs pince-jek“⁸⁾. „Ő füge-je alá“⁹⁾.

1) M. Nyelvészet III. 102 l. — 2) Ugyan ott. — 3) Dán. III. 49. —
 4) Ján II. — 5) Baruth I. — 6) Máté XXV. 21. — 7) Dán.
 III. 50. — 8) Luk. XII. — 9) Zach. III. 10.

Nek. „Monnal füge-nek elő almaiát“¹⁾. „És tevé a kemence-nek közepit“²⁾.

Re. „Ök ne jöyenek e gyetrelmnek helye-re“³⁾.

Vel. „A sebnék sérelme-vel“⁴⁾ sat.

Az olvadáson kívüli hangzónyújtás nyelvünkben pusztaszokás, melynek szabályszerűségét tudós ellenfelünk, Bopp nyomozásai, s indogermán nyelvtények, vagy ural-altaji hasonlatok szerint, meg nem fejtheti. Miért ejtjük most: születl, metelt, kenessél; s hajdan: „A földet, kibenszülettel“⁵⁾; le estel te hamisságodban“⁶⁾; meg metelt szoknyákat“⁷⁾; kenessel meg és öltözzel“⁸⁾? Ily ingadozó ma is a nyelvszokás ezekben: nekem nékem, vele velle, hova hová, hamarabb hamarább, közelebb közelébb, akar akár, ad ád, hagy hágy, mer mér, veszen vészen, nyer nyér, kel kél, megyen mégyen, legyen légyen, kerék kerék, ismer ismér sat.

Az összeolvadás kétségtelen a következőkben:

Ad ed melléknév-módosító: „Fel álla magasb-ad helyre“, gyenge + ed, gyengéd.

Ad ed második személyi birtokrag: alma + ad kéve + ed, almád kévéd.

Am em (om öm üm): alma + am kéve + em, almám kévém.

At et (ot ut öt üt): alma + at kéve + et, almát kévét.

Ak ek (ok uk ök ük): alma + ak kéve + ek, almák kévék.

Ank enk (onk unk önk ünk): alma + ank kéve + enk, almánk kévénk.

Atok etek (otok ötök): alma + atok kéve + etek, almátok kévétek“⁹⁾.

1) Osee IX. 10. — 2) Dán. III. 50. — 3) Luk. XVI. — 4) Amos. Prol. III. — 5) Ruth. — 6) Osee XIV. 2. — 7) Bar. VI. 30. — 8) Ruth III. — 9) L. a M. Nyelv rendszere 150 ik lapján.

Abb ebb : tunya+abb fekete+ebb, tunyább feketébb.

An en ; alma+an kéve+en, almán kévén.

As es : alma+as kéve+es, almás kévés.

Al el : dara+al csere+el, darál cserél.

Ezekből s több hasonlókból jogosan következtethetni, hogy : Csak két hangzó találkozása, s összeolvadása nyújt a-t e-t á-ra é-re szükségkép és állandóan; a többi ragozásszülte hangzónyújtás csupán tájszólási jelenet volt; írás és közlekedés által lett tulnyomó, s maig sem általános.

A mit tudós ellenfelünk *bólból* ragról tud, oly csekély és hibás, hogy ő azt másnál „nevetségig együgyű beszédnek“ mondaná; — mi pedig szánjuk, hogy nyelvemlékeink nem szolgáltatnak neki elegendő anyagot, annak okszerű származtatására. „Vannak, ugymond, öszszehuzott ragok és képzők is, például *bólbólkül*, melyek nyilván *bérül*, *kivül*-ből, s ezek megint bev kiv és l-bül lettek“¹⁾ A *bül be ra*, törzseit bele szurással erősíti, így belől-em, belőled sat. belém belé sat.“²⁾ „A *be j* és l képzőket veszen föl, valaminek *bel*-je *kül*-je, s mondjuk bejebb és belebb, belső és külső“³⁾.

Be nem veszen l-t, hanem a megvoltat is elvetette; mert ered *bel* önálló névszóból, mit most *bel*-nek mondunk; „Ime egy *bel* poklos ember“⁴⁾. Nevekkal és igékkel hajdan teljes alaku volt; „Veteve üt ez munkas világbele“⁵⁾. „Beltelik az en lelkem“⁶⁾ — titok házában belmenvén⁷⁾ — az mastani országgló és egyházbíró fejedel-

1) M. Nyelvészet I. 186 l. — 2) U. a. I. 202 l. — 3) U. a. I. 170 l.

— 4) Luk. XVI. — 5) H. beszéd — 6) Bátori László bibl. —

7) Érd. Cod. Kath. leg 264.

mekkel pokol, nem mennyország telik bel¹⁾) — ur pápához beljutván²⁾) — belhivatá az egyházi fejedelmeket³⁾) — beltelék a czinterem kapua⁴⁾).

Belől. Be-bévül-bül származtatás nem áll, miután *bel* eredetisége kimutatható. Ennek származéka *bel-ől* mozgás eszméjével, *bel-ül* nyugváséval. E kettő közt ép olyan a különbség, mint ezek közt: felől felül, alól alul. Hogy belől rövidült ből-lé (soha nem bül, mert ez belül-re mutatna, mely más értelmű, s nem rövidül), bizonyítják nyelvelmékeink, különösen a Halotti beszéd „timnucebelew¹⁾“ = -ből; a Nádor — Góry — Winkler Codexek, s Bertalan pap fordítmánya. Példák:

A Nádor Codexből: „Ercbelől három tüzes ökröt cse-naltata — szádbalol, ezögbelől — menybelől — dögöcbe-lől — micbelől a hitöt midőn megtanulhattya — micoron senki a kenbalol mast meg nem zabadíthat — ha e gonoz nemzetbelől valaki istennek adatneec — ebbelől geriedetős lezön vala a martiromsagra — Zent Elek vala nömös nem-belől — jöy en hozzam a setetségekből.“

A Góry Codexből: „Minemö iegyögbelől ösmerhettyöc azt meg — ime mind ezögbelől nilvan meg teccik — ez ve-lagnac tömlöcebelől — ime ebbelől (ex hoc) engemet bo-dognac mondna — mind ez zent irasoknac bizonságabalol higyed — megtanolhad nilvan valo peldabalol — Xpusnak kinnyanac zent erdömebelől — mind az nagy hatalmas or-zagbalol — evec ivec ü elötte azogbalol, kit zertzöt vala neki.“

Bertalan pap: „Menybelől lezallottam — ezögbelől — az ítülö haznac belöle“ sat.

1) Érd. C. Ist. leg. — 2) Érd. Cod. Pál leg. — 3—4) U o.

Tudós ellenfelünk tul-rul-bul féle írása nem igazolható ferdeség, mely az etymológiával és nyelvszokással ellenkezik. *Ra* szóból nem lesz *ra + ul = rul*, hanem *ra + ól = ról*, mint *fel-ől*; *t(*)*-ből pedig (*o-tt i-tt*, *Kolozsvár-t*; lásd alább persa *tu = bensőség*) nem *t(*)ül*, hanem *t(*)ől* ered. Hangsúlytani elmékedései nem érdemelnek, a főnebbiekre nézve, figyelmet; mert mit ő Bopp nyomán e tekintetben a magyarra alkalmaz, egyáltalán hamis. Ily állítás; „A szótörzsön nyugszik a' magyar hangsúly” — ¹⁾ germán nyelvekre való, mint az idézett *gebet*, és *Gebet* is tanusítja; nálunk a hangsúly más törvényt követ.

3. Ajánlani, reményleni, beszélni, segélni.

Tudós ellenfelünk oly írásmódnak akar, kizárólagos használat által, tekintélyt szerezni, mely szónyomozásilag erre jogosítva nincs. „Beszélni, segélni, beszédleni- segédleni-bül; remélni, reményleni-bül lettek”²⁾. S mindenütt ajánlani-t ír.

A jár. Szemesb hirlap-szerkesztőink helyes tapintata sokképen igazolható.

1. Igaz, hogy nyelvemléceink általában ajánl-t használnak, de helyesírási tekintélyök nem kivétel nélküli. „Az eu artatlan zentseges meltosagos lelket ayalvan az eu teremteenck”³⁾ „Magát asszonyunknak ajálván”⁴⁾. 1556-i két levélben: „Kewzenetewnketh es Magwnk Ayalasath — Kewzenetewnketh es magonc ayalasath”⁵⁾.

1) Magyar Nyelvészet I. 184 l. — 2) U. o. I. 162 l. — 3) Margit leg. Praynál. — 4) Tih. Cod. Immac. 14. l. — 5) R. M. N. Eml. III. K.

2. Előfordul aján *l* nélkül: „Magokat ayanvan be menenec“¹⁾. „Országát neki hagyván és neki ajánván“²⁾. „Lelkemet az istennek aianwan“³⁾.

3. E szó képzéséről nyelvészeink nem akarnak többet tudni, mint Beregszászi 1815-ben tudott; kinél ajándék aján-ból, s ebből ered aján-l „sine vocali subsidiaaria pro aján o l dat, dicat, dedicat“⁴⁾. A nyelvtudományi pályázók a dék képzőt ignorálják; a „Magyar nyelv rendszereiből“ pedig csak annyit érthetni felőle, hogy ott *ad ed* képző, *n* segédbetűvel áll. Egészben a szerkesztők maguk sem tudták, mit mondjanak: „(*Ad ed* néha közép képző gyanánt is szolgál) hangzatosságért *n* segédbetűvel, vagy az *öm* képzővel egyesültnek látszik e szavakban: galand, bolond, kaland, vakand (vakandok), szándok, ajándok, szelindek“⁵⁾.

4. Dék, igéből főnevet képez, néha köthangzóval, pl. szán-dék, növen-dék, nyom-dék, men(e)-dék, om l(a) dék sat. Ily képezmény aján-dék.

5. Aján, maga a harmadik személyű ige; mint a főnebbi példából: aján-ván kitünik. Eredetije azonban ajál, aja + al hangolvadás által, mint fityma (a B Codexben) fityma + al, sétá + al, fitymál, sétál.

6. Az eredeti *l* átmegy *n*-re; mint növel-dék-ből növendék, úgy ajál-dék-ből aján-dék. E betűcserét erősítik: „Megadta ő neki az megfeszent Jézus — ez feszelt istennek képét — hogy ezt kajátaná és inventen é“ (ivel-tené)⁶⁾. Továbbá: danol dalol, temnicz temlecz, sün dísznó

1) Nád. Cod. 405 l. — 2) Debr. Cod. Cath. leg. — 3) Kis Ferencz végrendelete 1549. R. M. N. E. ben. — 4) Diss. philol. p. 58. — 5) M. Nyelv Rendszere 54 l. — 6) Debr. Cod. Kath. leg. —

sül disznó, Anton Antal, Venece¹⁾ Velencze sat. Ne bozsantsanak tehát íróink ilyekkel : ajánlja, ajánlta, míg származati okát nem tudják adni.

Reményleni, mit a „Magyar Nyelvészet“ tudós szerkesztője kedvel, monstrum. Remény nem főnév, hogy igét lehessen képezni belőle, mintegy remény-el; hanem remél az ige. Ezt bizonyítja remén-ség. Ség képez igékből és melléknevekből főneveket, pl.: gyűlöl-ség, segít-ség, jelen-ség, rövid-ség. Főnevekből, csakha gyűjtő- vagy jellemnevek, pl.: ember-ség, katona-ság, melyek ekkor melléknevekkül tekintetnek. Elvont értelműek, mint öröm, bú, nem veszik föl e képzőt, mely ismét csak elvont értelmet adhat, tehát fölösleges volna. Nem mondhatjuk: öröm-ség, bú-ság, ezt sem remény-ség; de mondhatjuk: remén-ség, mert ez = remélség. Remél, harmadik személyű ige, úgy alakul, mint csere + el béke + el, cserél békél; csakhogy az eredeti *l* itt is *n*-re változik. Példák: „A mit ü soha nem remélhet“²⁾ És Eroses örüle rajta reménvén valami jelenséget“³⁾. Vőfél és vőfény sat. Tehát remél-ség helyett remén-ség.

Beszédl, segédl, szinte képtelenségek; mert a gyökér besze, melynek használatát is érintém a „Magyar-árja hasonlatokban.“ E gyökérből lesz besze + ed beszéd, mint csele + ed (csele-kedni) cseléd, s hasonló sege + ed, segéd. Nem ez utóbbiból képeztetik az ige, hanem mint rege + el, kefe + el, regél kefél, úgy besze + el, sege + el, beszél, segél. Segít forma is azon gyökérről utal: sege + it, segejt, segét, segít. Régi

— 1) Gerardus natione Venecensis. Turóczinál. — 2) Telegdi I. R. 201.

— 3) Érs. Ujv. Cod. Passio 102 l.

nyelvemlékeinkben mindig beszél iratik, csak ragozáskor van kettős *l*, de nem állandóan : „És beszél vala ő nekik — beszélnek vala ő haláláról“¹⁾. A barát ki beszélé Erdélből“²⁾.

Remélleni, beszélleni, segélleni oly következtelenség összes régi irodalmunkban, mint prédikál-lani, vacsorállani, fitymállani, kencselleni, jövendölleni sat. Tartsák meg az ilyeket is a tekintélyre hivatkozók, vagy engedjenek az okoknak, ne ficzaminsák nyelvöket, ne reményljenek, beszédljenek, s bántsák az olvasó szemeit helytelen ódonságokkal. Tanuljanak bár szépizlésű Szvorényitől: „Hasonítási vétségek : — a mássalhangzók összetorlása, mint aján-l remény-l : ajál remél helyett; regél, beszél (nem regény-l, beszéd-l) hasonlára³⁾. — Hibások : ajánl, reményl, szégyenl — ajál, remél, szégyel helyett (mint regél, beszél, sem regényl, beszédl⁴⁾).“

Ezek következtén a „Magyar Nyelv Rendszeré“-ből, bizvást kihagyhatók e képzők : „Ánl = an-l, p. o. aj-ánl. Ényl = any-el, p. o. rem-ényl“⁵⁾

1) Münch. Cod. — 2) Székely István Chron. 234 l. — 3-4) Ékes szókötés 75, 68 l. — 5) 97 lap.

III.

Újabb Magyar-árja Nyelvhasonlatok.

Deszâtír.

Hivatkozás tétetik néhányszor az árja hasonlatokban a Deszâtírra. Hogy a keleti irodalomban járatlan is némi fogalommal birjon felőle, ismertetésül ime egy pár szó.

Deszâtír, Persiában a Szaszanidák idejében, sajátlagos nyelven szerkesztett vallási irományok. Parszira fordította s commentálta, a szöveg írásában is részt vett ötödik Szászân, azon 8 esztendei időközben, mely Khoszru Parvêz halála s a Mozlemek hódító berontása közt folyt le. Kiadta Bombayban 1818-ban az egyetlen létező példányról Molla Firuz bin Kausz, angol fordítás kíséretében. Előszavából ezeket tartom méltónak kiemelni:

„Több évek előtt ismertetett a Deszâtír létezése, s gyakran hivatkoznak rá persa írók; de mivel úgy tekinték mint különös secta vallásos könyve, úgy látszik, oly féltékeny gonddal, s nemközlékeny szellemmel őrizteték, mely kelet vallásos sectáit mindig kiválólag jellemezte. Azt várhatjuk tehát felőle, hogy tartalma csak a secta követői előtt vala ismeretes. Idézi azt Behram Ferhad, „Sarisztani csarcsemen“ szerzője, ki Akbar († 1605) országlása alatt virágzott, s meghalt 1624-ben Dsehangir

császár idejében. Ismeré a Deszâtirt Hakim ibn Khalif et Tebrizi Muhammed Huszein, „Borhani Katia,” a legjobb persa szótár szerzője, ki Sah Dsehan korában élt; s ekkor magas hitellel kelle birnia a Deszâtirnak, mert gyakran idézi a commentár, tekintélyül ópersa szavakra. A Dabisztán szerzője, ki úgy látszik, hogy Dsehangir és Sah Dsehan idétt virágzott, gyakran említi a Deszâtirt, s tetteleg vezéreül választja tudósításában, melyet Mahábad, s utódai vallási dynastiáiról ad.

„Mi a példányt illeti, melyről e kiadás nyomtatott; szorgalmasan vétetek ez arról, mely a kiadó birtokában van, s e munka egyetlen ismert létező példánya. Vásároltatott az említett kiadó apja által Iszfahanban 40 év előtt, bizonyos Aga Muhammed Taher könyvárústól; ki megértvén hogy ő indiai Parszi, megvételre ajálá neki, a borítékban levő „Kitabi Gebri“ (Gebr könyv) felirat által indíttatva. Kausz, Firuz apja, az indiai Parszik által vala küldve utazásra Persiában, vizsgálódás végett Parszi népmaradványokról azon országban; különösen anyagok gyűjtése végett, melyek által ki lehessen egyenlíteni a vitákat, az indiai Parszik között, időszámításuk tárgyában.”

Birálta e könyvet De Sacy a „Journal des Savans“ Januári 1821-i füzetében. Spiegel határozottan újabb kori koholmánynak mondja.

A tudós férfi annyira el van foglalva Zenddel és Pehl-wivel, hogy a Deszâtir nyelvezete mélyebb tanulmányozására nem marad elég ideje. Ily koholmánynak tarták a Zendavesztát, W Jones, Richardson persa szótára előszavában, Meiners és mások; kiknek okai jelenleg említésre sem érdemesek. A pehlwi nyelv természetes eredetisége fölött még

foly a vita, de úgy látszik, hogy keleti íróknak igazok van, s csakugyan élő nyelv volt. Ha a Deszâtir 17-ik századi koholmány, ez volna első példa, hogy hosszabb munka írására egészen új nyelv készítették; oly munkára, mely nem is tartalmaz fontos ujságot, sem fátyolozandó rejtélyeket, hanem közönséges, s kissé untató vallás-philosophiát, történeti adatokkal, melyek együgyűsége csak az első Mozlem hódítás korabeli írónak bocsátható meg. Így írja például, hogy midőn Szekander (Nagy Sándor) meghódítá Iránt, az első Azer Szászán próféta, Dáráb (Dárius) fia Indiába meneküle, hol meg is halt. Ennek fia, a második Szászán már Ardesirral találkozik, a persa királylyal. (A kettő közt 500 évnyi időköz)

Továbbá Khoszru Parvéz halálát említi a szöveg (K. u. 628); s a Commentator, mint egykoru, s működő személy, körülményeket hoz föl, melyek hogy ezer év múlva mi végre koholtattak volna, nem könnyű átlátni. Ilyen a szövegfordító apjának, a negyedik Azer Szászánnak levele Bahram Csobin-hoz, hogy ne bántsa Khoszrut és családját, s annak elutasító, s eljárását indokoló válasza. Ilyen Hormezd vakítására tüzes vassal; az irániak lázadása Ferrukh-zád „ezen Ahrimán emberi alakban“ nógatására.

A nyelv anyaga és szerkezete, megérdemel egy kis vele-foglalkozást; a parszi fordítás és commentár pedig, valamint a hozzá csatolt szótár, hézagot pótolnak a persa irodalomban. Vullers gyakran idézi persa lexiconában

Többet lehetne a Deszâtirről, szakértők méltánylatára érdemest felhozni; jelen alkalommal azonban elég legyen tudatni, hogy a Deszâtir nyelvjellege határozottan persa, s eredeti valóságát kétleni szabad ugyan, de védeni is lehet.

Ennyit a Deszátírról, azon egy pár magyaros szó miatt, melyekkel az árja nyelvhasonlatok bővültek

Vallási szóhasonlatok.

Manó = zend mainju, manauh, manô, lélek, értelmes földfölötti lény. Az Avesztában çpento-mainjusz = szent manó (Ormuzd); anro-mainjusz = gonosz manó (Ahriman). Az ind Vedák is manju nevezettel illetik Indrát, s a többi devákat; s bár a kifejezés az a „buzgalom“ fogalmu is, tudjuk mily hamar személyítették egyszerű fogalmak, a Szanhitákat nyomban követett Brahmanákban. Olvassuk a Rik-Szanhitában: Manjur indro, manjure évásza devo, manjur hotâ varuno dsâtavedah: manjum viça ilate mânusir jáh páhi no manjo. „Manju (a buzgalom) Indra, Manju isten, Manju áldozár öngazdag Varuna: Manjut imádják az emberek lakai, őrizz minket Manju!“¹⁾.

Eb-adta. Vallási fogalommal visszaélés, a durva népnél oly gyakorlata. Itt magyar ad annyiban egyez szanskrit dâ-val, hogy mindkettőnél a múlt részről a datta (szkr. datta helyett); úgyhogy deva-datta (deva által teremtetett, adatott, — szokásos nevezet a brahma-vallásuk közt), erre rövidül: devatta. Mivel pedig deva tájszóla-silag deb-nek hangzik; deb-atta = magyar csonkított (d)eb-adta. Mi persze értelmében (div = gonosz szellem) annyi mint: ördög alkotmánya.

1) 10 Mandala, 88 szükta, 2. v.

Menny. Legrégibb nyelvemlékeinkben kizárólagos használatu. A halotti beszédben munhi uruzag, melyet Révai lapp muenje-vel vet össze. A bécsi és Müncheni Codexekben ez magyarítja a coelum szót. Más Codexek eget is használnak: „O meny és egek, o csillagok“ Nád. Cod. 191. l. „Az ég avagy menyország“ Tih. Cod. Immacul. 14. l. Ujpersa hasonlata = min mina, pl. mina-fam ég-szinü (kék); deszátir minasz.

Polgárrzatiak.

Csárda = szkr. cshardih, a Rig-ben hajlék, ház, védhely. Pra no jacs cshatád avrkam prthu cshardih. „Adjatok nekünk ellenség nélküli téres védhelyet“¹⁾.

Falu. Biztos hasonlat persa pahlú-hoz. „Ferbengi dsihángiri“ szótár világosan város értelmére utal: Pehlewi, zebani sehri eszt, csi pahlú, be-maani sehr niz amede eszt. „Pehlewi, (annyi mint) városi nyelv, mert pahlú város értelménnyel is bír,“ (jó elő)²⁾.

Eszkösök, készítmények.

Cseng(etyű) = ujp. szends.

Dob = szkr. dubh, avult gyöker, tubh helyett; onnan ered intensív alak: dundubhi, dob.

Enyv = ujp. enfends gluten.

Gyepelő, habena. Igenév = gyepelő. Gyepű = kerítés; innen alakul gyepülni, vagy gyepelni = szorítani, korlátozni, coercere. „Az újítók szaladásra

1) Rig-Veda Szanhitá I. 9. 5. 15. — 2) Magyar-Ázsia Ny. k. 11. l.

gondolt tétovázását, idején megelőzzük, és bégypellyük.“ Pázmán, Kalauz, 1766-i kiadás 275. l. Hasonul hozzá szkr. dsabh, froenare, cohibere, s zabolával rokoneredetű.

Kard.¹⁾ Persában kést jelent ugyan, de ez magyarban is valaha kard érteményű volt. A Münchener Codex így fordítja gladius-t: „Kivevé a kest“ Exemit gladium suum. Máté 26, 51. „Simon peternek azert kesi valvan.“ Simon ergo Petrus habens gladium. „Ereszjed te kesedet hüvelyébe.“ Mitte gladium tuum in vaginam. Ján. 18, 10. 11.

Köntös, kantus = persa kandüs görögös ejtéssel. Xenophon említi, mint persa sajátot *κάνδυν ὀλοπόρφυρον* sat.²⁾.

Pacsmag = ujp. pacsang calceus.

Paizs = ujp. pász védelem, — szer-pász fej-véd, clipeus.

Párna = ujp. bálín, a szkr. barhāna származéka.

Pohár. Hajdan pahar-nak is irták: „Paharnok mestör ékös paharba facsara.“ Gory Cod. 18. l. S ily alakban közel hasonlat ujp. bahar-hoz³⁾.

Salavári. Calepinus magyarítójánál salavára = caligae; Molnár és PPápainál salavári tibiale, ocrea lanea, Strümpfe = persa salvar, caligae. Dánielnél szarbálin, a vulgata szerint, braccae (Dán. III. 21); mely szó magyarja a Bécsi Codexben kimaradt. Hogy idegen öltözet volt Tertullian is állítja: „Quod Babylonii ignes trium fratrum, nec tiaras, nec

1) Magy. Ny. énn. tör. ell. 21. l. — 2) Cyropaed. VIII. 3, 13. —

3) Magyar-árja Ny. h. 13. l.

sarabara, quamquam Judaeis aliena, laeserunt¹⁾.

Alexander triumphalem cataphracten amolitus, in captiva sarabara decessit²⁾. Az arab is ismeri szarval alakban.

Sör = ujp. szor, hind szora potus ex oryza paratus.

Sör eredetibb, mint ser.

Szita. Titau és σιτω mellett³⁾ = ujp. szitaksze incerniculum, cribrum.

Vend(ely). Persa vend mellett még szkr. bhānda.

Ember, állat, természetiek.

Gyerek = deszâtir derik, kis; derik deszâtir = kis deszâtir.

Poronty = parszi por; latin puer; deszât. puren; szkr. putra.

Pereputty = deszâtir ferpud filius.

Kadicha. Hunvezér Turóczinál; Anonymusnál pedig Zuárd és Kadosa Hulek fiai = persa khodes feje-delem.

Kupta (kukta) = ujp. pukhte-szaz, főző. A *p* és *k* cseréltetik, mint: (e)piscop — püspök, köp pök.

Kuka = ujp. gung néma.

Bar(om) = ujp. bara jumentum, bari onerarius; szkr. vâra grex boum, ovium

Marha. Hajdan általán vagyont, jószágot jelentett: „minden marhája“ omnia bona sua. Hasonul hozzá arab-persa többes málhá divitiae, opes. Gyakori nálunk az *l* és *r* csere: Elsébet, Ersébet; kelep, kerep;

1) De resurr. carn. c. 58. — 2) De pallio c. 4. — 3) Magyar-árja Ny. has. 13. l.

persa talisza, magyar tarisznya. Málha is használtatik jelenleg bugyor érteményben.

Kutya. Hiába kerestem e szót régi irodalmunkban, ott csak *eb* található. Még Pázmánnál is : „Az ebeknek oly természete vagyon, hogy ha egyik az útzán kezd ugatni, a szomszéd k u v a s z o k is mingyárt ugatnak.” Kalauz. 262. l. Melyik irónknál fordul elő e szó először? Hind hasonlata kutta.

Sül, szil, sün (disznó) = szkr. ç alja erinaceus.

Kakas. Persában ugyan k h a g gallina; de nálunk hajdan mindkét neműt jelölhetett, mint tyuk. Erdősi eme-tyuknak hívja a gallina-t. „Elő tikszó koron” Margit leg. „Éfelkoron avagy tikszókoron.” M. Cod. A Debr. Codexben kakas és tik fölváltva használtatik : „Minek előtte a kakas hármát szóland, — és immár ime a tik háromszor szóla.” Az Érdy Codex is : „Mig nem szól az tik, — mig nem szól a kakas.”

Szárcsa = ujp. szárcse madárfaj.

Serege, seregély = ujp. szareng sturnus.

Szú = ujp. szusz linea.

Szeder = arab-persa szeder fructus zizyphae jujubae.

Szölő = ujp. szarunc.

Föld. A már folhozott hasonlat mellett¹⁾, még = szkr. phalita, phalavat, phulta, gyümölcsös, termő, virágzó. E hasonlat külalakra nézve is egyenjogu lehet finn peltó-val, mely germán Feld hasonmása.

Talaj = szkr. tala, föld, fenek; latin tellus.

Felhő = desz. ferham.

1) A Magy. Ny. f. t. e. 24. l.

Nedü = szkr. nadî viz, nedv, folyó.

Abrud. Folyó Alsó-Fehér-Megyében = ujp. ab-rud
tisza, fényes folyó.

A magyar gyöktanhoz.

Az = szkr. aszau, hind *oꣳ*, ille. A halotti beszédben is
hind alaku „kik ozuc“ és „mend ozchuz iarov vogmuc.“

Bár = ujp. bári ita sit!

Beteg lenni = ujp. beteng ameden, afflictus esse.
Hajdan beteg szorongatottat, szenvedőt jelentett;
még Pázmánnál is kór-beteg = morbo afflictus.

Bénna, kinek valami tagja hiányzik = szkr. vîna sine,
mancus.

Bitor = ujp. bitora sine lege Ösztét persa *bi* szkr. *vi*
= nélkül, és tora persa használatu de idegennek
tartott szóból. E tora magyar gyökér is lehet, ha
vastag hangból vékony törő-re az átmenet megen-
gedhető; ekkor törő(ény) — törvény szónkhoz
hasonul.

Bódog = szkr. bhand boldog-szerencsés lenni, melyből
az *n* képzés alkalmával elmarad; bhad + ra bódog.

Büd(ös), büz = szkr. pûti foetor; πύθω putrefacio;
olasz puzzo büz.

Dana. A persa hasonlatokhoz járulhat¹⁾ szkr. dhvani
hang, dal.

Derék = szkr. drek, dhrek, nőni, kevélykedni.

Dorg(ál) = szkr. druh, drugh helyett; zend druds
laedere, druhhta laesus; ékirati persa daruga
sértő.

1) Magy. Ny. f. t. e. 26. l.

Durva = szkr. *durvrtta* rozsz viseletű.

Er(ed), megy = szkr. *r*, melynek valódi alakja *ar*. Magyar *er* oly gyökér ezekben *er-ed*, *er-eszt*, mint *él*, *rek*, ezekben *él-ed*, *él-eszt*, *rek-ed*, *rek-eszt*.

ÉR — szkr. *hirâ* vena.

Fél = szkr. *bhî*, *bhî-ru* fé-lő. Mint *fü-lik* és *fü-jteni*, *gyű-l* és *gyű-jteni*, *fü-l* és *fü-jtani*; úgy lehet *fél-l-je* is járulék.

Fut = ujp. *puiden*.

Golyó = szkr. *golaka* sphaera, és desz. *gol* orbita.

Gyár. Persa *kâr*, *karden*, *gâr* hasonlatok helyességét erősítik ily példák: „gyártsatok nekünk paskát — hol akarod hogy gyártsuk?” Döbr. Codex. „Mit gyártasz?” = mit csinálsz? Érdy Cod.

Gyöny(örü) = szkr. *dsin v*, *din v* örvendeztetni, szeretni. Gyöny-örü oly képezmény, mint *hab-oru*, mi *Telegdinél* melléknév „E haboru időben.” Ilyek: *domb-oru*, *gömb-örü* (ölyü). Gyön-ből alakul *gyöngy*, mint *rom-ból* *rom-gy*, *rongy*. Értelményök is hasonlólag alakul: *rom-gy* = romlat tárgya, *romlott* mi; *gyön-gy* = gyönyörűség tárgya, *szép* mi.

Győ(z) = szkr. *dsi victor esse*. Mint *főz coquit*, és *fő coquitur*, úgy *győz vincit*, *győ victor est*. Győző = szkr. *dsisnu*. Győzedelem = diadalom „Magát megdiadalmazná mend a vidékekről” Bécsi Codex Judith 1. Fej.

Harcz = parszi *kâridsâr* pugna.

Hely = szkr. *khalâ* hely, föld, fenek

Helyrag t (itt ott) = ujp. *tu* bensőség. Der *tu i*
kháne = a ház belsejében

Igér = szkr. *gr* promittere.

Ijed = szkr. *vjath*; *vjathâ* félelem, nyugtalanság.

Ismer = szkr. *szmr*, s gunázva *szmar*; *szmrti*
ismeret. Desz. *simared ismer*.

Kardé (elme, emlékezet). „Ha kardéra, kinek kinek
tetszése és vélekedése szerint fejtegettetik az Isten
szava“ Pázm. Kal. 604. l. Molnár ugyan így értelmezi:
kordéra obiter, perfunctorie; azaz gondolomra, s
ez emlékezetre utal. Ezen értékenybe veszi P. Pápai:
„kordéra kitanóloom, edisco memoriter.“ Ily tekintet-
ben egyez vele parszi *khard*, ujp. *khired* elme
értelem.

Kín = parszi *khin* vindicta. *Anêri i rumaigan*, u
turukan awa éranigan bun eds *khin bûd*.
„Rómaiak és törökök elleneskedésének az irániakkal
kezdeté boszúból támadt.“ Minokhired.

Kiván = parszi *khvâhiden*, vagy *khvâszten*.
Khivâ svavitas, voluptas. *Khvâszten* parancso-
lója *khvâh*, s ez a gyökér, melyből lesz *khvâhân*
kivánó, s *is* képző által *khvâhis* kívánás.

Kop(og) = ujp. *kob*, *kuf*ten ige gyökere.

Leg = szkr. *lagh* erős lenni. Superlativust nem képez
17-ik század előtti írónál; helyét *mentôl* fog-
lalja el, pl. „*mentôl gonoszb*“ *pessimus*. Alig találni
néha ilyekre; *legottan*, *legjonkâb*, Góry Cod.
„Az ilyetén kén leginkább azoknak adattatik“ Winkl.
Cod. 41 l.

Megy = szkr. *ma*ng ire.

Nagy = ékirati persa *naqa*; szkr. *nâtha* főnök, úr.

Nyom(oru) = szkr. *namra* nyomatott, meghajolt, görbedt. Képeztetése is hasonul, mert *nam* hajolni, görbedni, és *ra* képző: *nam + ra*.

Öl = szkr. *hul* occidere.

Öreg (nagy) = szkr. *vrhan magnus* Gyökere *vrh* crescere; melynek megfelel hellen *δρέγω* porrigo, extendo, s ez már közelebb áll a magyarhoz. „Kic öregbec hatalmat valnac,“ *qui majores sunt, potestatem exercent*. „Valamely tű közöttetec akarand öregb lenni,“ *quicunque voluerit inter vos major fieri*. Münch. Cod. Máté 20, 25—26 v.

Öröz = szkr. *urusj* custodire. E denominativ igealakot Benfey *urusz* — *örzö* themából hajlandó származtani.

Ösztövér = ujp. *osztóvár* szívos, húzos, szilárd.

Pásztor. Persa hasonlata *pászdar* csakugyan *pász* őrizet szóra utal¹⁾. Ez *pász-dasten* ige részeseülője, s *örzöt* fejez ki; tehát magyar „pásztor“ értelmileg nem annyira *pasco-ra*, mint *vigilo*, *custodio-ra* vonatkozik.

Perg = ujp. *pergar sphaera*, *pergarvar* gömbölyü; desz. *pergasztar*, *pergő*, forgó.

Pir(it) = ujp. *perhuden*. E már tárgyalt hasonlat helyessége kétségbe vonatott, tán a persa *h* betű miatt; de van „*pirhonyodni*“ igénk is. „Kegyős oldalnyílás *pirhonyottál* mint szép rózsa.“ Czech Cod.

Pógár (földmives, paraszt). Régi eredetibb alakja *palogár* (Érdi Cod. Pál leg.) *Al*-ból szokott lenni hosszú *ó*, nemcsak nálunk (*alma* — *óma*, *szalma* —

1) Magy. Ny. f. t. e. 28. l.

szóma), hanem román nyelvekben is (lat. alter — franc. autre — spany. otro). Persa hasonlata ösztét ebből: *pel* vagy *pal* ager sationibus faciendis expeditus¹⁾, és *ger* vagy *gar* mívelő; *pal* + *gar* = föld-mives.

Re(jt) hajdan „rekent“ = szkr. *rah*; *rahitena* rejtve, titkon.

Rés = szkr. *riç*, sebhetni.

Ripök = szkr. *repasz* piszkos.

Rosz = ujp. *rosz* malus, *roszvá* gyalázatos. Hiában keressük régi iratokban a 17-ik század előtt, csak „gonoszt“ találunk. Pázmánnál is mint ritkaságot jegyzém ezeket: „Az ő dolgok *roszszab* renden volt — nincs oly *rosz* könyv — tompa *rosz* fegyvernek mutatók.“ Kal. 445, 576 l.

Szal(ad) = szkr. *szal szval* ire, currere; *szvala* - jâti szalajt.

Szaporá foecundus. Hasonul szkr. ösztéthez *sza val*, vel és *pûr* teljes lenni; mintegy *sza* + *pura* önteljességű.

Szaporán cito = szkr. *szatvaram* Tur vagy *tvar* gyökérre mutat, mely sietést jelent: *sza* + *tvaram* cum festinatione.

Szérdék (lac coagulum) = ujp. *szirdág* tejnemű eledel; zend *çareta*, ujp. *szerd* hideg; ates *szerd* kerdén, tüzet oltani, — mint aludt-tej.

Szomszéd. Hasonul e szanskrit ösztéthez: *szam* együtt, vel, cum, simul és *szad* ülni, települni — sedere, commorari. E *szad* gyökér hajlításban *szîd*

1) Lásd Magyar. Ny. f. t. e. 24. l.

alaku. Így „szomszéd“ = szkr. szamszíd, simul commorans.

Sér(t) = szkr. *Cr* laedere. A gyökér sér, mert „sér-ül.“

Szer(et) = ujp. szer amor. Szer i má nedári, amor nostri non habes. Szer dasten, szerelmet tartani. „Nyalka szer-szem katona“ Pázm. Kal. 363 lap = szerelmes szemü. A Bécsi Codexben háromszor fordul elő „szerkedni“ = szerelmeskedni: „Akarván ő vele szerkenni — szerkeggyél mivelőnc — egybe szerkenni.“ Dán XIII. v. 11, 20, 37. A vulgata ezeket „concumbere, commisceri“ szókkal fordítja

Szer (ráadás). Mint Erdélyben mondják adás-vevésnél „megszerezni“, azaz : a kiszabottan fölül adni valamit = ujp. szer csekádi, id, quod rei venditae superadditur.

Szer (sor) = ujp. zere; lat. series. „Az idő zerevel elmulvan.“ Bécsi Codex. A malomban „szert“, sorozatot adnak az örlőknek, kik ekkor, szeresek.“

Szerz = ujp. sziristen; szkr. szrds, formare, creare. Szerző — auctor.

Szó = ujp. szôla, vox, clamor altus.

Szürke = ujp. szirk, fucus ruber et albus; szur, equus, mulus, vel asinus coloris cinerei in nigrum vergentis. Szur ez gele dur „A szürke távol legyen a nyájtól.

Sárga = ujp. csarda, equus rufus; csarad, color badius, mint hajdan nálunk sárog „és sárog színbe változván“ et in pallorem colore mutato — Eszther XV. 10. Bécsi Cod. Ds arda equus flavi coloris.

Sereg = cserik, exercitus. A magyar is hajdan ily értelmében használta: „Seregek ura“ Dominus exercituum.

Semmi = deszátir semizi v. csemizi pl.: la dusztáred hezet csemizi = persa: ne dsedá seved ez tu csizi — nem vétetik el tőled semmi.

Sovány = parszi csobin. Elemmezve: csob lignum, *in* melléknév képző, csobin ligneus. Így nevezték a Persák szikár embereket; különösen Hormuz, Nusrván fia hadvezérét Bahramot, száraz testalkata miatt: Bahram csobin, 'Bahram a sovány.'

Süvölt = szifliden; lat. sibilum edere.

Taré = tiara; persa szó görög használatban; innen *τιρίς* crista galeae.

Tart = parszi dariden v. dasten. „Habeo“ birtokigét helyettesíti nemcsak persában, hanem magyarban is: „Miképpen az atya életet tart (habet) ennen magában, azonképpen az hű fiának életet adott tartani (habere) ennen magában“ Bát. Bibl. Ján. V. 26. A hasonlat tökéletes.

Teher = szkr. dhr, dhara, portare, tenere.

Test = zend tas, formálni, alkotni; ebből lesz multrészesülő tâçta, alakított. Hasonul még hozzá szkr. taks, csinálni; ebből lesz multrészesülő tasta (taksta helyett) alkotmány, figmentum. A zend szorosb értelmében e részesülő más alakját használja: tasan „test.“ Deszátir dehasz = test.

Tiszta = desz. tisztár, innen tisztáriden = persa pák suden, tisztulni. Szkr. viçada teljesen meg-

felel neki, ha fölteszszük, hogy a *d* előle kiesett
(*d*) *viçada* = tiszta.

Tö(bb) = vedai *tu vi sok*, *tu crescere*, augeri. Révai¹⁾
finnező czélokra szerette volna a magyar többes *ok*
ragát *ot*-ből alakítani; s azt állítá, hogy *tő* = sok,
mint a mai „több” gyökere. Csató kétségbe vonja
e véleményt páiyamunkája 15-ik lapján. Árja ha-
sonítás kétségtelenné teszi. Árja tanulmányok nélkül
nincs biztos és teljes magyar nyelvtudomány. Lásd
a „Magyar-Árja Nyelvhasonlatok” Előszavát a X-ik
lapon.

Ver = szkr. *varh*, *barh*.

Verem = ujp. *berm stagnum*, *lacus*.

Veszek (*sumo*) = szkr. *vasz*.

1) Elab. Gramm. I. p. 298.

V É G S Z Ó.

Az eddig fölhozott hasonlatok nem igénylik előre is a helyességet. Biráltassanak, ha érdeemeseknek tartatnak rá, s a helytelenek töröltessenek ki. Üres szószaporítás megelőzése végett azonban, jó lesz az illetőknek szem előtt tartaniok a következő észrevételeket:

- I. Azon szók, melyek árja nyelvekben ösztétek, vagy saját grammaticai törvények szerint alakultak, — nálunk pedig egyszerűek, mint pl.; szomszéd = szam + szíd; isten = jads-ta-van (istavan); tétovázás nélkül árja sajátnak, s onnan kölcsönözötteknek tekinthetők.
- II. Oly szók, melyek nyelvünk szellemében képezvék, átmehettek képzőjökkel együtt az árjába, pl. fő-z = poz, φως; míg ellenben „győ-z“ = dsi. Mert vallási, kereskedelmi, s lak-szomszédsági érintkezés a hasonlatok alapja, nem eredeti rokonság; mi csak annyiban van közöttök, mennyiben az egész emberi nem egy embertől eredett. Az említett érintkezések úgy közölhettek árját magyarral, mint magyart árjával.
- III. A finn-magyar hasonlatok, sok helytelen közt, kétségtelen helyest is tartalmaznak; csak criticátlanul ne

halmoztassanak, hanem józanon vizsgáltsanak meg,
s a bírálatot kiállottakról tétessék föl, hogy

1. Azok ép úgy jöhettek finnből vagy rokonból
hozzánk, mint tőlünk azokba.

2. A közlés kereskedelmi, országlati, szomszédsági
viszonyokból eredhetett; miután abból, mennyit most fe-
lölök tudunk, fajrokonságra józan észszel nem következ-
tethetni.

Vége az „altaji nyelvek“ nevezete, nem védi a magyart
rokonítókat finnítési vád ellen. Ők „ural-altaji“ nevezet
alatt ép azon népeket s nyelveket értik, kikkel való faj-
rokonságunk még eddig elegendőleg bebizonyítva nincs;
s midőn részletekbe bocsátkoznak, csakugyan a finnet,
lappot, vogult, oszttyákat veszik elő, példa „az
altaji népek ősvallása“ című munka, melyben az említett
népek nézetei rokonítatnak ősapánkéival.

Ezzel búcsut veszek magyar nyelvészetünket pár-
toló kis számu lelkes olvasóimtól, várva, kit ismételve
említék, készültebb tehetséget; ki a megkezdett vitát foly-
tassa, s dicsérettel befejezze; míg én földi hivatásomat
más téren igyekszem betölteni. Tekintsék kísérleteimet,
mint kis törekvést hazafiui kötelességeimnek némikép meg-
felelni; a nélkül, hogy ellenfeleimet személyökben sér-
teni szándékoltam volna. Alázattal bocsánatot kérek ezek-
től, ha a vitatkozás hevében a mérséklet korlátain túl
találtam volna lépni; rosztalván, s visszahuzván mind azon
kifejezéseket, melyek az ügy tisztába hozatalán fölül sze-
mélyöket bántólag érdekelhetnék.

25/30

1188/ar

11

Ugyanazon szerzőtől megjelentek s Pesten
RÁTH MÓR könyvkereskedésében kaphatók
a következő munkák:

Magyar-árja Nyelvhasonlatok.

Pécs 1857. Ára (30 kr. pp.) 52½ uj kr.

A MAGYAR NYELV

FINNÍTÉSI TÖREKVÉSEK ELLENÉBEN.

Pécs 1857. Ára (48 kr. pp.) 84 uj krajczár.

K E L E T I A D O M Á K.

Pest 1858. Ára (48 kr. pp.) 84 uj kr.

Pécsen, a tyc. nyomdában. 1858.

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES

0315147584

PH
2582
.A3
M38

02182289

PH 2582
M38

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES

0315147584

PH
2582
.A3
M38

02182289

PH 2582
M38

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES

0315147584

PH
2582
.A3
M38

021822289

PH 2582
M38

